

БРАНИЧ

ЧАСОПИС ЗА ПРАВНЕ И ДРЖАВНЕ НАУКЕ

ОРГАН УДРУЖЕЊА ЈАВНИХ ПРАВОСТАУПНИКА У СРБИЈИ

Издази два пута месечно

БОГИШИЋЕВ

«ОПШТИ ИМОВИНСКИ ЗАКОНИК ЗА КЊАЗЕВИНУ ЦРНУ ГОРУ»

На Благовести ове године извршио се један веома значајан, епохалан чин у новијој историји сестринске нам државе, независне Кнежевине Црне Горе. Тога дана, указом својим, Њ. В. Књаз Никола објавио је Своме Народу једну доиста благу вест, на име: да је Црна Гора стекла свој «општи имовински законик» и да овај стаје на снагу 1 Јула ове год.

Тај законик израдио је најученији правник и, до сада, најтемељитији познавалац правних споменика и живих правних обичаја и установа на Словенском Југу, професор Д-р Валтазар Богишић, који је са својих обилатих и изврских радова на поменутоме пољу постао чувен и одликован у целом јевропском научном свету.

И доиста, кад се Њ. В. Књаз Никола, у 1873 години, одлучио: да Својој држави даде новије, сувремене законе којима ће јој осигурати чврсте основе садање јој социјалне и политичке организације за трајну културну будућност њену, Он није могао изабрати врснијега оствариоца, те Своје, у погледу државничком и културном преважне, по извршењу своме веома трудне, а по Народ Му судбоносне замисли, него једино и само у лицу овог еминентног научника. Нема сумње, велико подужеће хоће за своје извршење и великог трудбеника и дубоког мислиоца.

У
 Р
 Б
 Р
 С
 К
 А
 И
 Т
 Е
 С
 К
 А
 В
 И
 Б
 Л
 Ј
 И
 О
 Т
 Е
 К
 А
 Д
 Е
 М
 И
 Ј
 А

Примајући се ове веома озбиљне а уједно и пуночасне мисије, г. Богишић је, дабоме, одмах својим бистрим умом проникао сав њен дубоки значај и све тешкоће у извођењу њеном. Он нам је то доказао у свом првом акту по овоме послу, на име у свом извештају који је, 1873 год., послао из Црне Горе царско-руском министру народне просвете, и који је штампан у «журналу министерства народнаго просвешченија.»¹⁾ У том свом извештају г. Богишић је обележио така *основна правила* за израду црногорских закона, кака сувремена правна наука вазда препоручује, а нарочито првом кодификатору права сваког народа. На тај начин, г. Богишић је доказао: не само да стоји на висини сувремене критичке правне знаности, него и да је веома мудро појмио свој кодификаторски рад. Овако научно, готово класички обележен програм рада, дабоме, да је био поуздано јемство и за повољно извршење тога рада.

*

Свако људско друштво, сваки народ, био велики или мали, представља нам неки организам, који живи својим оделитим животом и који се развија по извесним законима.

Ти закони социјалног развића у опште јесу закони еволуције, који управљају животом и развићем целе природе, земље и свих живих створова, који на њој живе.

Данас ће вам сваки природњак по својој струци испричати дугу историју секуларних, поступних трансформација и диференцијација у животу земљином и свих данашњих живих организама, и убедиће вас, да без знања историје, свих тих поступних промена и фактора (чињеница), који су их редом изазивали, не можете потпуно разумети додмашај сувременог учења о предмету његове науке и законе о развићу његову.

Исто тако и социологија или наука о људским друштвима доказује вам: да се и развиће сваког људског

¹⁾ Види чланак «Богишић о новим законима црногорским» у «Отаџбини», свесци за Април 1875.

друштва без разлике огледа у еволуцији конститутивних елемената његових, на име: у еволуцији породице, језика, религије, морала, права и производње; и да се та свестрана еволуција врши под утицајем многобројних и разноликих фактора, који се и сами у дугом току развија целокупног друшт. живота, трансформирају и умножавају својим сопственим учинцима.

У свој тој еволуцији социјалног развија играју врло замашне улоге прошлост и насљествс у сваком погледу и физичком и интелектуалном и моралном. Сваколика политичка и социјална организација и цивилизација извеснога друштва или народа јесте резултанта свих прошлих трансформација, које су се у прошлости извршиле у друштвеним конститутивним елементима. Све политичке, религијозне и социјалне установе једнога народа у извесном периоду његова живота, не зависе, дакле, никако од просте ћуди чланова његових, него од заједничких осећаја, идеја, навика и тварних потреба њихових, и то онаких, како су се формирале традицијом и насљеством од најближих прошлих генерација.

Кад, дакле, цивилизација свакога народа јесте израз сувременог стања или момента еволуције целокупног културног живота његовог, онда, изводити у једном народу сасвим нову, много напреднију цивилизацију, заводити са свим нове, његовим осећањима и потребама неприлагодне установе, па ма ове како му драго савршене биле, те на тај начин прекинути сваку везу с прошлошћу његовом, — све то значило би помести правилан ток развија његовог. Натерати један народ да на пречац са свим другчије осећа, мисли и живи, то је тако исто немогућно, као што би било немогућно детету, да на мах пређе у доба пуне мушке зрелине и снаге. И опстанак и напредак свакога народа, као год и сваке посебне индивидуе и сваког природног створа, зависио је и увек ће зависити од адаптације (прилагођења) средини у којој треба да живи. Нагла промена те животне средине каквог организма увек је била фатална по опстанак његов. Исто је тако и с људским

друштвом: под новом на пречац заведеном цивилизацијом ако неки народ баш и не пропадне, свакако ће му правилан развитак бити тако пометен, да ће убрзо изгубити свој индивидуални, национални тип.

*

Све ово што вреди о поступном развићу једног читавог друштва или народа и његовог целокупног културног живота, све то дабоме мора вредити и о праву, о правним установама као о једном битном састојку сваког људског друштва.

И сувремена правна наука, којој је рационалан темељ поставила т. зв. историјска школа, неоспорно нам доказује: да је и право свакога народа, без разлике, дело еволуције, продукт у дугом историјско - културном животу развијене правне свести дотичнога народа, и све правне установе његове у свакој стадији развитка му веран израз тварних потреба живота његовог. Другим речма, све право, све правне установе постале су и развиле су се у животу једнога народа онако исто као што су му постале и развиле се и остале творевине духа и живота његовог, као : језик, благонаравље и т. п. Сљедствено томе, и право, као год и језик, и т. д. носи такођер на себи веран отисак индивидуалитета онога народа, у коме је оно постало и развило се, и у коме оно живи. И право је, дакле, као год и језик, етнографски карактерна црта свога народа. «Народна индивидуалност је тако рећи *срце* у целокупном правном организму једнога народа; а опште идеје и назови свих чланова његових, то су *крв* која тече кроза све дамаре тога организма. Те опште идеје провејавају више или мање кроза све правне установе тог истог народа.»

Према овоме, правне установе увек имају релативну вредност. Оне су израз неопходности и потреба практичког живота својега времена у народу у коме су постале и развиле се, и ван тога народа и ван тога времена оне више немају своје праве вредности. По томе, и најбољи закони каквога народа могу бити врло рђави и по даљим

посљедицама својим веома штетни за други који народ, који их не појима и коме они не требају. «Има само две социјалне корупције, рекао је врло умесно Менорескије : једна је, кад људи не поштују законе ; а друга је, кад сами закони кваре људе, и ова је грђа, јер овде лежи зло у самом леку.» А закони доиста кваре људе, растројавају цео друштвени живот, кал су несавремени, противни постојећим потребама, осећањима и идеалима онога народа коме су октроисани.

*

У еволуцији права сваког народа најважнији је моменат *кодификација т.ј. формулисање и систематисање постојећих правних обичаја и установа у облику писаних закона*, која се, на извесном ступњу културног развића сваког народа, јавља као неминовна потреба самог практичког живота његовог. А ево како и зашто така потреба наступа.

Докле један народ живи у породично-племенској заједници, и док му је цео друштвени саобраћај махом ограничен на саму ту заједницу, дотле му је и само право, које се развило у облику обичаја, ствар општег породичног осећања, али објективно оно још није утврђено. А како је опет опште правно осећање колебљиво, јер је изложено промењивости ћуди и расположења појединих чланова заједнице, то је онда и само *обичајно право* неодређено и нестално. И сад, у колико се та заједница увећава и шири, и, у колико се друштвени живот у њој у свим правцима све јаче развија, а нарочито усљед чешћих и тешњих додира са другим народима, у толико и она тесна веза у осећањима и мишљењу почиње да лабави и да се губи, тим још више, што индивидуални развитак почиње све јаче да преовлађује, а с њиме и да све више на видик излазе разлике у правном осећању и схватању. Усљед ових разлика, природно је, да обичајно право почиње бивати све колебљивије и неодређеније, и да почиње нестајати јединства у правном осећању, које је вазда било право

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

врело свему праву. Да би се, дакле, то јединство очувало, и, да би се, у интересу правилности и сигурности целокупног друштвеног саобраћаја, правни поредак обезбедио, неопходна је потреба, да обичајно право престане бити само ствар осећања, него да постане предмет објективног познавања, да постане прецизно објективно правно правило које обавезно и наједнако важи за све чланове друштва. А ово се постизава кодификацијом или тиме, што се постојећи правни обичаји одевају у рухо писаних закона.

Ова је потреба наступила и у животу брацког нам црногорског народа, нарочито од кад се границе Црној Гори раширише, и економски саобраћај не само унутра, у земљи, него и са страним државама знатно увелича. И да би ову потребу задовољио, а уједно и да би осигурао и унапредио правилан развитак Своје Државе, то и јесте била намера Њ. В. Књаза Николе, кад је г. Богишићу поверио израду писаних закона за Црну Гору.

И сад, кад се узме на ум: да је право свакога народа продукт културног живота његовог, — да правне установе сваког народа треба да су увек израз тварних потреба практичког живота његовог, — да најбољи закони и установе једнога народа могу бити веома штетни по напредак другог народа, чијим осећањима и потребама они нису прилагодни, — и, кад је циљ кодификацији, да постојећим правним обичајима и установама једнога народа даде сталност и одређеност у облику објективно правних правила или закона, — онда нам излази сасвим јасно на видик сва важност кодификације. Њоме се консолидују основи правноме развитуку и осигурава правилан развитак народњег живота. Кодификација постојећих, у народу живећих правних обичаја и уздизање народњег језика на ступањ књижевног језика, то су, по значењу своме, два слична чина у културном животу једнога народа, оба подједнако важни у областима својим.

А кад се опет, с друге стране, узме у обзир: да кодификатор, ако хоће да одговори као што ваља својој за-

даћи, треба скроз и скроз да проникне целокупни народни живот, да упозна све традиције, осећања, потребе и идеале народне, да му проучи правне обичаје и установе у историјском развићу њиховом; као и то, да се све то мора махом учити у самоме народу и у практичком животу његовом, рад чега је, поред ваљане научне спреме, потребно да се има ведро око, верно уво и крепка воља, — онда кад све то скупимо, имаћемо само бледу представу о огромним тешкоћама у самоме раду и превеликом труду који се у овакав рад мора уложити, па да се како ваља изведе. И с тога није чудо, што се овакав рад, обично, свуда поверава нарочитим комисијама, које су састављене из најодличнијих правника, теоричара и практичара, који годинама на њему раде; па се, после, радови њихови т.ј. пројекти закона подвргавају оценама и мишљењима судова, домаћих и страних правних факултета и стручних научних друштава. Једном речи : овакви радови раде се понајлак, веома опрезно и за њих се ангажују на разне начине све научне снаге. Овако су израђени сви законици модерних држава; па овако се и данас израђују пројекти грађанских законика у Немачкој¹⁾ и у Мађарској.

А у Црној Гори, сав кодификаторски рад, израда свих законика морала се поверити само самцитоме г. Д-ру Богишићу! Истина, примајући се извршења овог огромног подухећа, г. Богишић је ризиковао да на своју савест натовари тешку моралну одговорност за евентуални неуспех у своме раду; али, с друге опет стране, ако ово подухеће буде мудро извео, зашта нам уосталом довољно јамче његови досадањи научни радови, онда ће извојевати себи

¹⁾ Савезничко веће у Немачкој поверило је, олуком од 22 Јуна 1874, нарочитој комисији да изради пројект грађанског законика за Немачку царевину. — Тај је пројект израђен и ове године штампан : Entwurf eines bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Erste Lesung. Amtliche Ausgabe. Berlin et Leipzig. Verlag v. J. Gutentag. 1888. (XVI стр. 516 свера §§ 2164). А штампани су и „Motive zu dem Entwurf eines bürgerl. Gesetzbuches f. d. D. R.“ у 5 Bände. Ове су свеске израђене према распореду који је у пројекту усвојен; тако : I Band (I Buch) Allgemeiner Theil, §§ 1—205; II B. (II Buch) Recht der Schuldverhältnisse, §§ 206—777; III B. (III Buch) Sachenrecht, §§ 778—1226; IV B. (IV Buch) Familienrecht, §§ 1227—1748; и V B. (V Buch), Erb recht, §§ 1749—2164.

У најсветлији нимбус правничке славе, име мудра законодавца. И ми му од срца желимо да ту славу и дочека, не само ради њега, е да би тиме крунисао свој научнички рад, него и још више ради среће и напретка брацког нам народа црногорског. А ту ће славу г. Богишић јамачно дочекати, ако, по свршетку овога рада, буде могао, као некада Солон у Атини, с правом узвикнути: «Дао сам Црногорцима не најбоље законе на свету већ таке, које они могу најбоље да поднесу!»

*

Свој кодификаторски рад г. Богишић је отпочео с *приватним правом*, за које се још повлачи традиционалан (од римског *juris civilis*-а) но узак назив грађанско право. Оно је скуп оних правних правила и установа које регулишу две велике групе животних одношаја и додира у које појединац, проводећи свој приватан живот, долази с другим људма; а то су имовно правни и породично правни одношаји. Отуда и ова главна деоба приватнога права у објективном смислу на *имовно право и породично право*. У ово последње улази као нужна допуна његова и *наследно право*, за које се, врло умесно, рекло: да је логички завршетак системе приватнога права.

У приватном су праву, дакле, два главна стожера: *имање и породица*. Имање, с економско-социјалног гледишта, представља нам суму социјалних одношаја једнога лица с осталим члановима друштва, његов привредни круг, тековину појединца у производњи и деоби општих добара; а с правнога гледишта, оно нам представља скуп приватних права у субјект. смислу т. ј. овлашћења појединца да располаже с извесним добрима својим (својина), да се у извесним мерама користи туђим добрима (стварна права на туђа добра — *jura in re aliena*) и, да тражи извесне услуге од одређених лица (*obligationes*, дугови или тражбине). Отуда и ова главна деоба имовних права на *стварна и тражбена* (облигациона, дуговинска) права.

Имовна права су претежна садржина приватнога права, јер, породично-правни одношаји, који постоје између чланова тог органског круга што се зове породица, по самој природи својој, припадају више области морала него ли области права.

Ово је, у главном, и руководило г. Богишића, те је, раскрстив с традицијом у погледу кодификације приватног права (грађански законик), кодификовао само први и претежни део приватнога права (имовинско право) у облику «општег имовинског законика.» У овом погледу г. Богишић је учинио једну новину коју нам је потпуно оправдао у својој брошури: «A propos du Code civil du Montenegro quelques mots sur les principes et la méthode adoptés pour sa confection. Lettre à un ami. Paris 1886 ¹⁾, и која ће јамачно, или барем треба, као потпуно рационална, да буде усвојена у будућности. — (У тој брошури читаатељ ће наћи језгровита обавештења, за што је г. Богишић одложио кодификацију породичног права у Црној Гори.)

А сад да видимо израду овог «општег имовинског законика за Књажевину Црну Гору.»

Ми ћемо се, за сада, у оцени овога законика, задржати само на *системи* његовој и *језику* у вези с *правном терминологијом* која је употребљена у овом законикџу. На претрес саме садржине не можемо за сада прећи за то, што тек од неколико дана имамо у рукама овај законик; а да му се у потанкостима проучи садржина, нарочито још кад јој мотиви (Exposé des principes) нису још објављени, јамачно треба мало више времена, него што смо га ми имали на расположењу.

(НАСТАВИТЕ СЕ)

Анд. Ђорђевић.

¹⁾ Ову је брошуру превео г. Архимандрит Н. Дучић и штампана је у прошлој свесци «Бранича.»

ИЗДАВАЊЕ СОПСТВЕНИХ ПОДАНИКА

ЈАВНО ПРЕДАВАЊЕ¹⁾ (QUAESTIO INAUGURALIS)

Д-ра Мил. Р. Веснића

Не само да су се законодавства и међународни уговори најугледнијих европских држава у последње време почели бавити питањем о издавању сопствених поданика, — њиме су се бавили најугледнији преставници међународног и казног права; шта више: ово питање је прокрчило себи пута, и у последњој десетини година чешће претресано и решавано и у правним удружењима, а на првом месту у «Institut de droit international,» у немачком «Juristentag-у» и у «Société de la législation comparée». Једном на тапет изнето, изазвало је ово питање гомиле списа, који га са свих могућих страна и гледишта расветљају, а који често међусобно један с другим у највећој опреци стоје. Да је питање о издавању сопствених поданика у међународном казном праву изишло тек у последње време на површину, објашњује се најлакше и најприродније тиме, што је развитак саобраћајних средстава у последње време узео особити мах, те је тиме и вршење злочина у иноземству и бегане у отачаство у много већој мери олакшано, но што је то пређе било, а природа ствари сама собом доноси, да ће се то у будућности још чешће дешавати.

Ми смо поставили себи за задатак, да уђемо мало дубље у питање; нарочито би хтели да објаснимо и да будемо на чисто с тиме: да ли просвећене европске и америчке државе данас, а нарочито у будуће, треба да издају своје поданике страним судовима за дела, која би они

¹⁾ Држано 27 Јула (8 Августа) 1888 у малој слушаоници минхенског свеучилишта.

на земљишту тих држава и у кругу њихових судова починили, па би у отаџбину побегли пре, но што би се против њих у земљи свршена дела истрага повела? Или: да ли се треба држати начела, које данас готово свуда влада, и по коме се сопствени поданици у горњем случају не смеју издавати? С обзиром на одређено нам време, ми на жалост не можемо улазити у појединости, ма како оне важне и занимљиве биле, већ се морамо држати строго начелне стране нашега питања.

I

Кратак историјски преглед

ПРВОБИТНО ДРУШТВО НЕМА ПОЈМА О ИЗДАВАЊУ КРИВАЦА. — СРЕДЊЕВЕКОВНА МОНАРХИЈА ГЛЕДА У ТОМЕ ПОВРЕДУ ЊЕНОГА ПОНОСА. — ПЕРИОДА ПРЕ-ПОРОБАЈА, ВЕСТФАЛСКИ МИР. — НОВИ УГОВОРИ — ПИТАЊЕ СЕ У НАЧЕЛУ КОЛЕБА. — ФРАНЦ. РЕВОЛУЦИЈА -- ДАНАШЊЕ СТАЊЕ У ЗАКОНОДАВСТВУ И МЕЂУНАРОДНИМ УГОВОРИМА. —

Ако будемо посматрали постепени развитак нашега питања, онда ћемо видети, да на првим почетцима, на првом ступњу друштвеног развитка нема, нити може бити икаквог говора ни о издавању криваца у опште. Ратнички дух с једне, а првобитно стање развитка или боље: неразвијености с друге стране, не даду овом питању, ни да се појави. У времену, у коме народи за своје суседе немају никаквог другог осећаја до мрзости, где се међусобно као природни непријатељи сматрају, није могло бити говора ни о издавању страних поданика, који би у своме отачаству били учинили злочин, па би у другу коју земљу побегли, — природно је, да је у томе времену још мање могло бити говора о издавању сопственог поданика, који је, учинив злочин у туђој држави, исту оштетио, тиме ослабио, и тако посредно учинио услугу својој отаџбини. Такав поступак урачунавао се у заслугу, а ко је био толико храбар и вешт, да се пре умео измаћи замкама стране

државе, те се није дао ухватити, тај је могао рачунати на углед и популарност међу својим сународницима, па чак и на то, да му име у народним песмама и причама остане овековечено.

Тек је познијим временима напретка и цивилизације било опредељено, да учине разлику између међународних напада и обичних злочина. Понос народни, који је већ по самој својој природи склон, да често странпутицом пође, сматрао би се до крајности понижен, кад би се дела његових суграђана, управљена против страних друштава и држава, сматрала за противзакона, и кажњавала. Издати такве људе био би кукавичлук, а захтевање њиховог издавања од стране увређене државе садржавало би у себи у исто време и објаву рата. Као што често бива, да се у карактеру народном поред здравих и правилних погледа ауживљују и сасма нездрави, и у њему се нарочито онда дуго одржавају, ако су подесни, да његовој сујети годе, тако је и начело неиздавања сопствених поданика продрло у развијенији државни живот средњег века, а тадашњи цареви и краљеви подржавали су га у толико више, у колико су већом силом располагали. Па ипак развијен државни живот, потреба учешћа у међународном саобраћају, а нарочито долазак до убеђења, да народи и државе на земљи нису само с тога ту, да непрестано једни против других војују, већ да има и општих задатака, да има општих државних и народносних интереса, који се са свим међусобно слажу, прекидају даљи развитак ових погледа, који се на развијенијем државном организму појављују као рудиментарни остатак првобитног друштвеног образовања.

Како апсолутни систем у држави већ сâм собом доноси, да државни поглавар за своје поступке ником не одговара, и како је овај често могао доћи до убеђења, да је издавање сопствених поданика умесно, па чак и корисно, ове можда чешће и издавао, нарочито кад је у питању било повређено право пријатељске или савезне државе, — то ми видимо, да сталежи, који народу ближе стоје но владар, устају против оваквог поступања, и труде се свим

силама, да владоцу у овом погледу поставе извесна ограничења. Једна претставка париског парламента од 3 Марта 1555 године иде на то, да краљ не би требао да издаје страниј држави француског поданика, који би у овој био учинио какав злочин, па би по том добегао у отаџбину.¹⁾ Француски су сталежи хтели да стану на пут овом „злу” тим пре, што је опасност била ту, да ће издавање сопствених криваца у Француској постати правилом, а бојазан је од тога била тим оправданија, што је Карло V још године 1376 био углавио уговор са савојским графом, у коме су се уговарачи били обвезали, да међусобно један другом издају и сопствене поданике, који би на земљишту друге стране какав злочин учинили. У науци међународног кривичног права ово је, колико је нама познато први и најстарији уговор своје врсте.²⁾

С препорођајем наука у Европи, с појавом реформације, с проналаском штампе, а нарочито с појавом природоправне школе разбистравају се и погледи на државу и на њене задатке и циљеве, како у погледу на унутрашњост тако и на спољашност; мисао о заједничкој задаћи хришћанских држава ступа у живот, и налази видна израза у вестфалском миру. Но ма колико да је овај напредак био подесан и користан за развитак у науци и животу у опште, то он за наше питање не доноси никакве особите користи, јер га и не додирује. Па ипак излази од овог времена наше питање овда-онда на површину, ако и као споредно уз питања о општим човечанским и политичким правима. У исто време се све већма закључују уговори о издавању злочинаца, у којима се говори и о издавању сопствених поданика. Каква је непосто-

¹⁾ Bernard P. Traité théorique et pratique de l'extradition. Paris. 1883 св. II страна 98.

²⁾ Одношаји међу дубровачком републиком и Србијом с једне, а Босном с друге стране нису у европској науци, што се овог питања тиче, још ни у колико расветљени. Ми ћемо на то у скоро доћи у засебном чланку. Овде се износе само општи потези појава, које су утицисале на развитак самога питања. — Примедба к српском преводу.

јаност у погледу на последње владала, види се најбоље отуда, што, док је Лудвик XIV своје поданике издавао, забрањено је било издавање истих у једној декларацији између Француске и Низоземске ¹⁾ од године 1736, а већ четрдесет година доцније уговорила је Француска с Швајцарском у Солеру (28 Маја 1777) да једна другој издају и сопствене поданике. Но како се начело неиздавања сопствених поданика, усвојено у Низоземској, доцније распрострло и на све остале покрајине хабзбуршке круне, то је оно готово неприметно прелазило постепено у све нове уговоре о издавању криваца, па за тим и у законе. Тако га налазимо изрично исказаним у баварском, виртембершком, оldenбуршком и т. д. казненом закону; Белгија и Низоземска издају о томе особите законе, а Хановеранска у своме уговору с Низоземском од 1817 године не искључује издавање сопствених поданика. ²⁾

Утицај француских енциклопедиста, а нарочито Монтескија и његових следбеника на крају прошлог и у почетку нашега столећа толико је био занео духове у Европи, да су они, жељни политичких слобода, са свим били изгубили из вида, да политичка грађанска права немају ничега заједничког са судском надлежношћу злочинчевом, већ да су то две сасвим различне ствари. Пошто је било постављено и утврђено, политички сасма оправдано и благодотворно начело, да ни један грађанин своме суду не може бити отргнут, проширено је ово начело и на просте злочинце, и на скоро се прогласи за политично право, да никакав поданик не може бити предан на суђење страним судовима, па ма где и ма какво дело он учинио. Па ипак неће бити на одмет, да још овде напоменемо, да је Наполеон I својим декретом од 23 Октобра 1811 дозволио издавање сопствених поданика судовима страних држава, док су доцнији француски владоци овај декрет сматрали

¹⁾ Тзв. брабантска була ујемчава још год. 1355 својим грађанима право и привилегију, да не буду издани страним судовима на суђење. — *Lammasch H. Auslieferungspflicht und Asylrecht. Leipzig. 1887. стр. 384.*

²⁾ *Lammasch. l. cit. стр. 384.*

као ограничење њихових посебних права и сасвим га 1830 године укинули.¹⁾ Год. 1848 била је за наше питање од особитог значаја.

Како историјски развој тако и политичке прилике упливисале су и упливишу још и данас на решење нашега питања. Ма како да је друштвено и политичко стање мање више подједнако у свим културним државама, у погледу на наше питање посматралац наилази на особито шаренило. Докле законодавства Немачке, Аустрије, Италије и Србије (§ 6 казн. законика) сматрају неиздавање сопствених поданика као наређење јавнога права, дотле га Белгија, Низоземска и Француска сматрају за привилегију, које се оптужени може и одрећи.²⁾ Норвершка признаје могућност издавања сопствених поданика судовима страних држава за суђење дела, која би они били учинили против *приватних* лица, док Шведска и Данска немају никаквих наређења, којима би ово издавање изрично забрањивале.³⁾ Најновији законик низоземски од 1881 год. оставља решење овога питања међународним уговорима.

Уговори последњих десетина, а особито та околност, што се Енглеска и Сједињене Североамеричке државе редовно, па чак и без узајамности (реципроцитета) у својим новијим уговорима обвезују, да своје поданике издају на суђење страним судовима, обећавају да буду од особито повољног утицаја на решење нашега питања. Чак и Швајцарска се у уговору са Сједињеним Државама од 1855 године обвезала на издавање својих поданика.⁴⁾ Па и Фран-

¹⁾ Fiore M. P. Aperçu historique de diverses législations modernes en matière de délits commis à l'étranger. — Revue de droit international. св. XI стр. 303.

²⁾ Lammasch l. cit. стр. 381.

³⁾ Goos y Annuaire de l'Institut de droit international. св. III стр. 292.

⁴⁾ Ча. XIII овога уговора гласи: Les Etats Unis d'Amérique et la Confédération suisse seront tenues sur les réquisitions faites en leur nom par l'intermédiaire de leurs agents diplomatiques ou consulaires de se livrer réciproquement pour être traduits en justice les individus qui, prevenus des crimes énumérés à l'article suivant *commis dans la juridiction de la partie requérante chercheront un Asyle ou seront trouvés sur le territoire de l'autre partie.* — Ср. Martin A. Revue de droit intern. св. XIII стр. 51.

пуска, која је од 1830 остала упорно на неиздавању својих поданика, обвезала се на то у свом најновијем уговору са Сједињеним Државама.¹⁾ Енглеска се у последње време обвезала према Шпанији (1878), Швајцарској и Луксенбургу (1880) да им изда своје поданике, ако би ови на њиховим земљиштима казнима дела починили, и ако се друге стране — уговорнице на одговарајућу дужност нису обвезале. Члан I уговора између Енглеске и Шпаније гласи : S. M. la Reine du Royaume Uni de Grande - Bretagne et d'Irlande s'engage à livrer dans les cas et suivant les conditions stipulées au présent traité *toute personne*, et S. M. le Roi d'Espagne s'engage à livrer dans les mêmes conditions *toute personne à l'exception de ses propres sujets*, qui ayant été accusées ou convaincues par les tribunaux de l'une de deux haute parties contractantes, d'infractions... commises sur le territoire de l'une... seront trouvées sur le territoire de l'autre.²⁾ Но сами уговори тешко да ће моћи до каквог повољног резултата довести, докле год позитивна законодавства садрже императивно наређење, да сопствени поданици не смеју бити издани страним судовима. С тога се пријатељ правде може само радовати, кад види да правилни погледи почињу све већма да избијају на површину. Једна комисија, састављена у Енглеској од најугледнијих преставника међународног и казненог права поднела је 1878 парламенту научно строго мотивиран предлог, да овај изда нарочити закон о издавању сопствених поданика, а већ на дванајест година (1866) пре тога, предложили су францускоме парламенту исто Е. Пикар и Жил Фавр.³⁾

¹⁾ *Mess.* Revue d. dr. int. св. XIII стр. 305.

²⁾ *Bulletin de la législation comparée.* св. IX стр. 192.

³⁾ *Prins A.* De quelques idées modernes en matière d'extradition. *Revue d. dr. intern.* св. XI стр. 83. след. *Babinet*, *Bulletin de la soc. de la légis. comp.* св. IX стр. 233 Сравни: *Lammasch* у: *von Holtendorffs Handbuch des Völkerrechts.* Hamburg 1887. св. III стр. 516 у примедби.

II

Догматички преглед

РАЗНОВРСНОСТ ПИТАЊА. — ДРЖАЊЕ ПРЕСТАВНИКА МЕЂУНАРОДНОГ И ДРЖАВНОГ ПРАВА. — ЗАКЉУЧЦИ И РАД ПРАВНИЧКИХ УДРУЖЕЊА. — ПРЕСТАВНИЦИ КАЗНЕНОГ ПРАВА. — БАР И ПРЕНС. — НЕКОЛИКО ПРАКТИЧНИХ СЛУЧАЈЕВА. — НАЧЕЛО ТЕРИТОРИЈАЛНОСТИ У КАЗНЕНОМ ПРАВУ. — ВАЖНОСТ КАЗНЕНОГ ПОСТУПКА. — КОЛЕБЉИВОСТ НАУКЕ ПОЗНИЈЕГ ВРЕМЕНА У ПОГЛЕДУ НА НАШЕ ПИТАЊЕ. — ДРЖАЊЕ ПРОЈЕКТА ЗА РУСКИ КАЗН. ЗАКОНИК.

Питање о издавању сопствених поданика има као и питање о издавању у опште ту рђаву страну, што је мешовите природе, те је тако упућено на решавање разним правним гранама, од којих се до сад свака сматрала позваном, да прву реч рекне. И док међународно право у својим старијим преставницима Хугу *Гроцију* и *Вателу* нема ништа да замери издавању сопствених поданика, сматрајући га као сасма природну последицу територијалности, преставници државног права полазе с гледишта народне части и дужности заштите, коју свака држава својим поданицима дугује, и изјашњују се одсудно против издавања сопствених поданика.¹⁾ Поред осталих (Маркардсен, Лабанд и т. д.) сматра и *Харбургер* неиздавање сопствених поданика следством обзира заштите, који неизбежно потичу из основа државног права.²⁾ Али је за велико чудо и готово непојмљиво, да се у овом питању један тако велики и јак правни ауторитет, као што је *Блунчли*, могао омашити. Пошто је у чл. 399 свога кодификованог међународног права утврдио, да «отаџбина окривљеникова није никад дужна... да га изда на суђење никаквој страни држави,» примећује он: «Злочинци остају на тај начин често

¹⁾ *Lammasch*, *Auslieferungspflicht* и т. д. стр. 382 и 419, сравни: *von Bar*, *Das internationale Privat- und Strafrecht*. Hannover 1862 стр. 150.

²⁾ *Harburger* H. *Der strafrechtliche Begriff Inland und seine Beziehungen zu Staatsrecht*. Nördlingen 1878 стр. 15..

Уи некажњени, и ако општи основи права и правиче захтевају, да се они неизоставно казне. Али се узима да је боље, да се појединцу такав случај среће и жртвује, но да се он изда на суђење страним судовима.»¹⁾ Но о каквом случају среће не би могло бити ни говора онда, кад би се све државе сматрале солидарнима у борби против злочина и порока, што би при нормалним приликама требало по себи да се разуме. А «кад се уз то узме на ум, да народи највеће и најнежније осетљивости за свој народносни понос и за заштиту својих поданика, као Римљани, Инглези, Северо-Америчани и Французи под Наполеоном I нису у издавању сопствених поданика гледали повреду ни једног од тога двога;»²⁾ кад се даље помисли на то, да дужност заштите већ по себи отпада, кад се кривац ухвати на земљишту повређене државе, против чега преставници државнога права немају ништа да примете, онда се нама чини, да су све ове замерке без икаквог оправдања; оне немају у себи никакве логичне основе и никако нису подесне за научна извођења. На леви Гетеов стих:

».....wo Begriffe fehlen
Da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein «

потсећа нас извођење Италијанца М. Пескатора, који у опасности, да га основи хладне и озбиљне науке не издаду, у појетски патос прелази, трудећи се, да нас следећим поређењем за своје мишљење задобије. «Када у обичним случајевима, вели он, судски или полицијски чиновник, пошто каквог злочинца пронађе и ухвати, преда овога суду на суђење, и овај буде осуђен и кажњен, онда се јавно мњење тиме осећа умирено и задовољено. Но ако би у недостатку државног слуге каква изопачена мати узела на се дужност потказивача и тужитеља, и свог рођеног сина судији, а тако можда и целату предала, онда

¹⁾ Bluntschli C. Das moderne Völkerrecht der civilisirten Staaten. Nördlingen 1872 страна 231.

²⁾ Lammasch l. cit. 419 сравни Rein, Criminalrecht der Römer стр. 174.

би то изазвало наше гнушање. Као год што се не сме од матере, тако се исто не сме ни од наше опште матере, од наше отаџбине захтевати, да она своје сопствене поданике — своје синове — издаје на суђење туђим судовима.”¹⁾ Па ипак се овде не сме правити никакво упоређење, јер нити је сопствена мати, нити ма који други потказивач позван, да мотри над злочинима, и да њихово извршење потказује, док је то један од првих задатака сваке државе. И ако она појединог злочинца не казни сама, већ га предаје другој држави, да она то учини, то онда бива с тога, што држава сама види, да је неко правно добро те државе, којој га она издаје, повређено, а да је у тој земљи правда и правда тако исто ујемчена, као што је то и код ње саме. Издавање и није ништа друго до предавање злочинца његовом природном судији (*judex proprius*), судији извршеног злочина (*judex delicti commissi*).

У „Institut de droit international” су сакупљени најугледнији преставници свих грана правне науке. Његови оксфордски закључци од 1880 год. могу се сматрати за велики добитак на решењу нашега питања. Њихов 9 члан гласи: „Између држава, чије се казнино законодавство оснива на истим основима, и које имају узајамно поверење у њихове судске установе, било би издавање сопствених поданика добро средство, да се ваљана подела правде осигура. — то пак нарочито с тога, што се мора желети, да се кривац по могућству преда увек на суђење суду учињеног дела (*forum delicti commissi*),” а и чл. 3 иде на то, да олакша издавање криваца, па дакле и оних, који се у даном случају појављују као поданици издавајуће државе.

Друштво немачких правника (*Der deutsche Juristentag*) претресало је питање о издавању злочинаца, на свом XVI скупу у Каселу 1882 године, и том приликом је референт, марбуршки професор *фон Лист* у главном осудио оксфордека решења института као неумесна, не пропуштајући да примети, да се начело неиздавања сопствених пода-

¹⁾ Наведено код *Bernard-a* l. cit. св. II стр. 101.

ника — криваца не може дуго одржати. Па ипак фон Лист није у својим даљим извођењима доследан овоме свом тврђењу.¹⁾ Институт је последњи пут у Минхену расправљао питање «о међународној надлежности казн. законâ», и могло би се рећи, да је спор овим у неколико закључен. У свим овим удружењима изгледа, да су криминалисти водили прву реч, а међу овима је уз *фон Холцендорфа*²⁾ и *Гајера*³⁾ особито *фон Бар* своје назоре и у књижевности објашњавао и заступао.⁴⁾ И ако изгледа, да је он т. зв. начелу територијалности особито наклоњен, изјашњује се он ипак: «Ми сматрамо § 9 немачког казн. законика, који забрањује да се Немац изда на суђење страним судовима, за врло важну гаранцију личне правне сигурности, која се не може тако лако напустити, па ма једнообразност и чистота начела баш то и захтевали; та гаранција се на срећу неће већ ни с тога у скоро укинута, што је готово све државе имају и чврсто чувају.»⁵⁾ Ф. Бар је пре тога навео све, што се против издавања сопствених поданика само навести могло, а није пропустио, да у своју корист наведе и народносну мрзост, за коју му служе као најбољи пример гоњења Јевреја и «сцене, које су се приликом одиграле против Немаца у једној великој и цивилизованом држави» (овде се мисли на Француску). Па ипак ми морамо приметити, да код гоњења Јевреја није ни потрзано питање о поданству или неподанству дотичних, већ се гонило без обзира, а после тога, не могу се никад болесна стања једне државе узимати као мерило за једну установу, која је одређена, да у мирним, нормалним при-

1) *Von Liszt: Sind gleiche Grundsätze des internationalen Strafrechtes anzustreben?* у својој *Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft* год. II стр. 56. — Засебно отштампано код Guttentag-a у Липцици.

2) *von Holtzendorff Fr. Dr. Auslieferung der Verbrechen und das Asylrecht.* Berlin 1881.

3) у: *Zeitschr. für gebildete Welt.* год. III стр. 83 след.

4) Упореди његове одличне расправе: «*Zur Lehre von der Auslieferung*» и «*Die Beschlüsse des Instituts für Intern. Recht über die internationale Zuständigkeit der Strafgesetze*» у часопису *Gerichtssaal* св. XXXIV стр. 480—504 и XXXV 560—592.

5) *Gerichtssaal* XXXIV 493.

ликама послужи држави и друштву. Узме ли се горње за мерило, то би ми с правом у узрујаним данима у нашој рође-ној отаџбини могли захтевати, да нам нико не суди, ко при-пада противној, а не нашој, странци. А «народносна мр-зост» није баш тако опасна, као што на први поглед из-гледати може. Данас се суди Французима у Немачкој, Немцима у Француској, Италијанцима у Аустрији, Аустри-јанцима у Русији и т. д. па ипак се не чује, да је «на-родносна мрзост» при тим суђењима играла ма какву, па било и најнезнатнију, улогу. У нашим временима, кад др-жава и изван својих граница види човека и признаје му његова човечанска права, кад она над силом признаје праву надмоћ, а око себе види и признаје уређене државе, ко-јима је правда и правда исто тако драга као и нама, — у овим временима би било државе недостојно, кад би она на сваки рад страних судова гледала с бојазни и непове-рењем. Кад би сваки народ и свака држава били склони, да се у име виших начела јавног поретка и друштвене одбране заједно с осталима боре за добро, а против зла, за угњетавање и уништење злочина; кад би се сваки др-жавни поглавар сматрао за судију, чији се мач подиже против сваке неправде, па ма ко ју и ма коме учинио, онда није лако објаснити, зашто се и сопствени поданици не би издали на суђење таквом судији?) Кад не би имали никаква поверења наспрам страних судова, онда им не би смели издавати ни туђе поданике, који би се на нашем земљишту затекли, — па ипак издавање ових одобравају сви противници издавања сопствених поданика. Па онда: зар ми нећемо водити никаква рачуна о народносном по-носу образованих страних судија, који сигурно код данашње јавности претреса и распрострањене штампе ни по коју цену неће допустити, да им се с правом пребаца тесно-грудост и држање, недостојно образованог човека?

Противници издавања сопствених поданика држе, да ће своје мишљење нарочито моћи поткренити случајем,

1) в. Bernard. l. cit. II стр. 103. след.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

када је у туђинству окривљени учинио дело, за које наша држава не прописује никакву казну. Ако би ми у таквом случају издали нашег поданика судовима стране државе, то би онда такав поступак у њиховим очима значио: «конфликт цивилизација» и тиме би се поништавало најглавније начело казног права! ¹⁾ По нашем мишљењу не би ту од поништавања казног права ни речи било. На против: то би значило одржати га и створити му нужну пошту. Следећи пример ће нашу мисао још боље расветлити. Поданик једне државе, која нема морских лађа, па према томе ни законодавства, које би се на ове и на службу на њима односило, учини, пошто је дуго у служби какве поморске државе, на њеним лађама стајао, изванредан злочин, за који његова отаџбина нема никакве казне, и побегне у ову пре, но што се против њега у поменутој држави почела водити истрага. Пре но што се решио да изврши злочин, промислио је он добро, како ће и на који начин доспети у своју отаџбину, те да се тако спасе казне, коју је потпуно заслужио, и за коју је знао, да би га постигла, чим би га на земљишту повређене државе ухватили. И ако у свим појединостима у његову кривицу уверена, његова га отаџбина не може казнити, јер она за то нема законског ослонаца, а по данашњем општем држању издати га не сме. Но до каквих апсурдности и смешности може довести начело издавања сопствених поданика, види се најбоље из следећег случаја: Неки Луксенбурганин, по имену Мертен, који је био ступио у Елзас-лотриншку службу, починио је у току своје службе извесне утаје и преваре, па кад су ствари почеле избијати на површину, побегао у своју отаџбину. Немачка је захтевала, да се он изда на суђење њеним судовима, но тај захтев је луксенбуршки државни тужилац одбио с погледом на то, да је Мертен, који је с пристанком луксенбуршке владе ступио у службу царских земаља по чл. 17 грађанског законика насупрот овом одношају остао Луксенбургани-

¹⁾ Prins. I. cit стр. 85

ном, и ако га је земаљска царска влада сматрала на основу § 9-ог закона од 8 Јануара 1873 о поданицима царских земаља као Немца. Спор је био још већма поштрен тиме, што је Мертен, пошто је тражење његовог издавања дефинитивно одбијено, и он доцније оптужен пред луксенбуршким судом, од овога на основу закона од 4 Јулија 1845 «sur la poursuite des crimes et délits commis à l'Étranger par le Louxembourgeois» од сваке казне ослобођен, пошто његово дело није било наперено против приватне личности већ против државе, а закон за овакав случај нема никаквог опредељења.¹⁾ Поред многих других интересантних случајева ми наводимо овде још следећи: Неки Енглец, по имену Вилзон покрао је циришку пошту са сумом од 50.000 динара, и за тим побегао у Енглеску. Тамо је остао некажњен, јер против њега у Енглеској није могла бити поведена кривична истрага, а издати га такођер нису могли, јер о томе није било никаква уговора.²⁾ Како Мертен тако и Вилзон познавали су врло добро законе земаља, у којима су своја недела починили, и обојици је пошло за руком, да избегну заслужену казну, јер се обојица браћаху начелом неиздавања сопствених поданика. И наука се ипак држи чврсто овога начела. «Наше државе, вели Гајер,³⁾ имају као културне *ошти позив и ошту дужност*, да свим средствима стају на пут злочину, као елементу, који иде против сваког напретка.» Па ипак ни ова општа дужност није у стању, да овога, иначе духовитог и напредног писца од постојећих предрасуда ослободи; на крају крајева изјашњује се и он против издавања сопствених поданика, наводећи при том све оне разлоге, које су и његови претходници наводили, без и једног новог.

Горе већ наведени примери су најбољи доказ за то, како је површно и управо ништаво следеће Пренсово раз-

¹⁾ Lammasch, Auslieferungspflicht. стр. 402—3.

²⁾ Martin. I. cit. стр. 51.

³⁾ I. cit. стр. 110.

Улагање. По њему је држава обвезана, да својим грађанима ујемчи сигурност, да ће њима бити суђено по њиховим законима и пред њиховим судијама, на њиховом матерњем језику и пред очима њихових суграђана, који њихов живот и њихову прошлост познају. Ова тврђења су данас неразложна већ и с тога, што се казнино законодавство европских држава данас врло мало разликује једно од другог, али су она нарочито с тога без икаквог оправдања, што данашњи злочинци не само да знају језике свих већих европских држава, које бирају за поље свога пустошења, већ познају унапред и оштрину односно благост свих законика те земље. Ми се доиста морамо чудити, да до сад ни учевни бриселски криминалист, нити ко други од његових колега, није дошао на мисао, да разгледа и промисли мало о удружењима злочинаца, којих сад тако много има у целом образованом свету, и чија организација би могла служити на углед многим другим удружењима, кад јој само циљ не би био тако рђав. Па зар да ми једног члана таквог друштва, коме је цео свет поље за пљачку, и који једној држави припада самсма случајно, или можда из шпекулативних разлога, што је у њој блаже законодавство у погледу на његова недела, зар ми да таквог отимамо од судије, који је по природи ствари позван, да за његово дело суд изрекне? Зар ће се противници издавања сопствених поданика и овде у одбрану својих тврђења позвати на дужност државне заштите или шта више, на повреду народносне части? Ми мислимо, да ће они сами увидети, да је то оружје и сувише свето и светло, а да се и за овакве ствари потрже. А осим тога ваља имати на уму, да је у науци с тим већ одавно пречишћено, да сваки има да поштује законе државе, на чијем се земљишту задржава. Противници издавања сопствених поданика не поричу ни сами ово начело у случају, кад се злочинац ухвати на земљишту државе, у којој је он повредио закон; њима изгледа са свим природно, да у том случају њему ту треба да се суди и да се досуђена му казна над њим изврши. Али кад је у

питању какав препреден и префињен злочинац, који се умео извући испод заслужене казне, и побећи у своју отаџбину, онда од једном устају противници издавања сопствених поданика, и трубе на сва уста, како такав човек не сме бити издан, јер би тиме била стављена на коцку најдрагоценија грађанска права! А при том неће да се узме у обзир, да онај, који полази у свет да краде, пљачка и убија, већ тим самим напушта сва своја грађанска права, и својевољно се потчињава законима земље, коју је изабрао за поље свог опустошавајућег делања.

У својим горе поменутих минхенским закључцима, тачки 1 поставио је Institut de droit international следеће правило: «За суђење једног дела је надлежан суд оне државе, у којој се окривљеник налазио, кад је окривљено дело извршио».¹⁾ Извештачи за ове закључке били су већ поменути проф. фон Бар и професор *Бруза* из Турина. И ако први изрично тврди, да «свака цивилизована држава има да суди за злочине, почињене на њеном земљишту, па били злочинци њени поданици или странци»²⁾ и ма да он за територијалност казних закона свом одлучношћу својом устаје, ипак не може да се одлучи, да призна умешност и оправданост издавања сопствених поданика. Уз то налази за са свим умесно, и он захтева изрично, да наш судија при суђењу дела, које је у туђој држави учињено, треба да примени законе те државе. Но овде се пуним правом може приметити, — и ми овим прелазимо на поље казненог поступка, — да би било много природније и природи саме ствари много прикладније, кад би наређења тога закона тумачили и његову вољу изрицали судије, који су једино за то позвани³⁾. Ма како да су данас судије

1) У оригиналу гласи овај члан «La compétence territoriale de la loi pénale est celle du pays où se trouve le coupable hors de son activité criminelle.» Gerichtssaal XXXV 561.

2) *l. cit.* стр. 576.

3) C'est la loi, ce sont les tribunaux du pays où s'est passé le fait à juger, prime-hyе meno Бернар (*l. cit.* II стр. 117) qui sont naturellement compétents. C'est cette lois qui doit définir le fait, en déterminer la gradérité; ce sont ces tribunaux qui peuvent procéder aux constatations de fait, entendre les temoins; là où offense a été commise là doit être prononcée la réparation.

једне државе, рецимо Немачке, способни и у свом послу печени људи, то ће се ипак тешко наћи икога, који би тврдио, да ће они бити у стању, да један француски или енглески закон умесније или боље, или бар онако протумаче, како би то учинили француске одн. енглеске судије. С гледишта казни. права се мора држати чврсто начело, да свако казнимо дело заслужује ону казну, коју му прописује закон места, на ком је извршено, а природна је последица овога начела, да ће слуге овога закона бити понајпре у стању, да га умесно примене, — а ако је најпосле правда наш општи циљ, онда ми не можемо појмити, на што отрзати окривљеника судији, који је једино и искључиво позван да над њим изрекне вољу закона? А «ма колико једна држава била убеђена у способност и правдољубивост својих судова и у њихову надмоћност над странама, она ипак не сме изгубити из вида, да се докази за какво дело, извршено у иностранству, тамо много боље и готово искључиво могу прикупити»,¹⁾ и да они само тамо могу имати оно дејство, које и треба да имају.

У казненом поступку наилазимо на читав низ тешкоћа, које су везане с неиздавањем сопствених поданика, и које мање-више из њега самог и потичу. У првом реду наш судија неће никад гонити злочинца за дела, извршена у иностранству — изузев можда политичке преступе — оном ревношћу, којом он то чини, кад је дело извршено на нашем земљишту и тако рећи пред очима самога судије. А је ли баш воља и наклоност ту, да се истрага свом оданошћу и енергијом води, онда излазе на супрот такве сметње и препреке, које ток рада успоравају и често га после дугих и дугих напора чине узалудним. Да се за тренут вратимо на питање о доказима, случај Турвиљев²⁾ сведочи најјасније, да се ови могу покупити и

¹⁾ Lammasch у Handbuch III стр. 514.

²⁾ Турвиља је енглеска власт издала аустријским судовима и ако је он био натурализиран Енглец. У нади, да своју супругу наследи, гурнуо ју је с једне оуке на стази ка Штиљу у Тиролској, а после је то своје дело хтео да престави као несрећан случај. У Енглеској овоме злочинцу не би било могуће доказати његово гадно дело.

разложно проценити и употребити само у земљи, у којој је злочин извршен, и то у што већој близини самога места извршења. А овај случај није једини своје врсте. Често је са свим немогућно, да се злочинцу докаже дело, које је он у иностранству извршио, почем искази сведока које је страни судија саслушао, немају никад онога дејства које би имали, кад би били испитивани у присуству злочинчевом, и овај опет обратно у њиховом. Али често тако поступање иде и на штету окривљенога, будући ће њему бити врло тешко, да побије и поништи судске исказе, који су у његовом одсуству прикупљени. Но у оба случаја губи највише казнено право сâмо, јер судија неће бити у стању да правилно, и ствари потпуно одговарајући примени његова наређења. Али од тога највише пати и тиме највише губи сâма правда и њен узвишени позив и то нарочито онда, кад имају да се казне више саучесника каквог злочина, од којих су неки побегли у своју отаџбину, и пред њеним судовима можда ослобођени сваке казне или врло благо кажњени, а други, ухваћени на месту злочина, кажњени по закону праведно и строго.

И ако народ стоји далеко од спорних питања казне-нога права, докле се она воде у уском стручњачком кругу, то их он брзо упознаје и најстрожије критикује, кад у особито приметним случајевима пређу у практични живот, и тамо почну дејствовати. У интересу је материјалног као и формалног права, а тако исто и јавног морала, да се кривци који су у страниој држави учинили какав злочин, издају овој на суђење, па ма они били и поданици државе, која их издаје. С основним начелом казне не би се ни у колико косило, ако би се потражио и нашао пут и начин,

Приватни тужиоци би напустили ствар можда и због самих великих трошкова, који су везани с путовањем у Енглеску и вођењем парнице тамо. Најважнији судски докази били су само у Тироу, на лицу места. Баш да су и доведени сви сведоци из Тирола, да се у Лондону саслушају, питање је: би ли тамо било стручног тумача, који би се умео наћи у тешком тиролском дијалекту? Ко ће да представи енглеским поротницима положај и природу тиролских брдских странпуџица, о којима они немају ни појма? и т. д. Сравни v. Holtendorff. l. cit. стр. 14—15.

да се само издржање казне изврши у отаџбини злочинчевој. Али ми се овим последњим питањем, које и ф. Холцендорф¹⁾ додирује, и које има за се прилично практичних разлога, овде не можемо бавити.

Како у књижевности тако и у законодавству изгледа, да се у последње време поклања прилично поверење издавању сопствених поданика. «Будућа ће времена, примећује ф. Холцендорф, гледати на питање: да ли да се сопствени поданици издају под извесним условима страним судовима нарочито с гледишта општих интереса казне, осигурања међународног реда и поретка, човечности и права одбране ујамчених свакоме окривљенику.» Па ипак се њему чини, да се од правила издавања сопствених поданика неће моћи одступити, док међу европским казним законодавствима има разлике у тако важним питањима, као што је н. пр. питање о смртној казни и друга њему пододна питања.²⁾ Ламаш је уверења, да «начело издавања сопствених поданика ваља одбацити с погледом на рђаве последице, које оно за собом оставља»³⁾. Али он не би препоручио, да се државе узајамно одма обвезу на издавање својих поданика, већ би пре желео, да о сваком случају буде нарочито расправљано и решавано.

Ово осећање и распознавање доброга и правилнога, па ипак бојазан да се са старим и постојећим раскрести, огледа се нарочито у мотивима за нов руски казни законик. «*И ако редакциони одбор, стоји од речи до речи*» Ку мотивима за овај законик, *потпуно признаје и уважава доправданост свих прекора, који се чине издавању сопствених поданика*, ипак он противно начело није могао увести у законик с тога, што је издавање узето за правило не само у свима руским уговорима, већ и у законодавствима готово целог континента. И ако би Русија у свом закону усвојила начело издавања сопствених поданика, то

²⁾ I. cit. стр. 64.

³⁾ I. cit. стр. 17.

⁴⁾ Auslieferungspflicht 417—418.

она ни на основу уговора, ни по правилу узајамности не би за то могла задобити сагласије других културних држава, а како ми у овом погледу не можемо рачунати на предусретљивост осталих држава, то би поменуто наређење у нашем законнику остало мртвим словом¹⁾ У колико се радујемо, што је редакциони одбор за законик братске нам Русије исказао овако здрав и правилан поглед о самој ствари, у толико нам је жалије, што је он и нехотице запао у погрешку, коју је лако могао избећи. Погрешка је, што је одбор овај члан у опште узео у законик. Тиме су везане руке влади до промене самога тога законског члана, а да он није ту, онда би она могла према предусретљивости и готовости осталих држава, с којима би дошла да о овом питању уговара, увек покушати, да проведе правилно начело законотворног одбора. Казнени закон за низоземску краљевину од 1881. године²⁾ је у овом питању заузео много правилније становиште, остављајући својим § 10-им решење овога питања појединим међународним уговорима.

III

Закључци и поставке

И ако ми не можемо претендовати на потпуност наших извођења, већ и с тога, што су нам време и простор за њих и сувише ограничени били; ипак не можемо на ино, а да овде не извучемо неколико закључних тачака, које су по нашем мишлењу једине правилне за решење нашега питања. Оне су последица досадањег разлагања, и тако овде за њих неће требати никаквог посебног објашњења. И тако:

¹⁾ Мотиви к § 10 руског казн. законика, наведени у *Таганцева*. Лекција по руском уголовном праву *Выпускъ I. С. — Петербургъ 1887 стр. 325.*

²⁾ Немачки превод овога често с правом хваљеног законика општапан је као додаток к Листовом часопису *Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft* Год I.

1. Питање о издавању сопствених поданика је ствар казног права и казн. поступка; оно нема ничега заједничког с политичким правима преступниковим, — међународно право има с њим само у толико посла, у колико је овде дипломатски пут неизбежан. О умесности потраживања, да се какво лице изда, решава суд, у чијем се подручју тражени у време самога тражења налази, или где је место његовог одичног становања (домицил).

2. § 6 нашег казн. законика (§ 9 немачког казн. зак.) и слична наређења у казн. законцима других држава треба да се сасвим укину, јер сметају правилном и успешном гоњењу криваца, и по томе су противна самоме духу казн. права.

3. У међународним уговорима с хришћанским државама у Европи и културним државама Америке и Африке треба од сад узети као правило, да се сопствени поданици издају. Изузетци су дозвољени; они се јављају као сасма нужни у временима, кад се између две државе води рат или постоји њему приближно стање.

4. Желети би било, да се у таквим уговорима нађе какав *modus vivendi*, по коме би се казна изречена над злочинцем у иностранству, над њим у отаџбини му извршила. Право помиловања и слична права вршио би онда поглавар кривчеве отаџбине.

5. Досадања извађања ни у колико се не односе на политичке кривце, за које неиздавање остаје као правило, кога се према савременом стању у европским државама још дуго ваља придржавати.

ПОЛИТИКА КАО ВЕШТИНА ¹⁾

«Да ли је политика вештина?» Има ли правила основаних на поузданоме познавању факата која би послужила као практично упуство у политици? Или је политичка радња

¹⁾ Овај чланак преведен је с енглеског. — «Westminster Review» No. CXLI, 1887 г.

влада, резултат личне способности и увиђавности, да се влада руководи у својој акцији подрпљеним правилима из искуства, не придржавајући се никаквих сталних принципа, речју да је политика прост емпиризам а не вештина.

Сви готово писци који су се теоријски бавили тим питањем, почевши од Платона до Огиста Конта, изречно су тврдили да је политика вештина, или су се прећутно стављали на то гледиште, узимајући га као основу својим спекулацијама. Практични пак политичари и државници већином су одрицали политици вештину, или ако то нису изречно тврдили, оно се види јасно из њихове радње; и у томе свом мишљењу наслањали су се на здрав разум и осећаје друштвене.

Питање о политици као вештини ваља разликовати од питања које се често истиче, а на име: који је бољи облик владавине? Данас се обично радије воде научне распре о разним конституционалним облицима, него о томе да ли је политика вештина или не; да ли је политичка радња продукт искуства или предмет простих конјектура. У јаким данашњим политичким контроверсама, нарочито кад се тиче живота и слободе, било би сувише педантно потрзати питање о самој унутрашњој природи тела које влада, али с друге стране важно је окарактерисати у модерним политичким кризама правну и моралну природу оних који су позвани да управљају друштвом. Изузимајући бурне прилике у политичкоме животу, важно је из ближе познати природу и позив владе, и у колико се оправдава њезина политичка радња у јавним пословима. Ма да често бива да владе падају због њихове неспособности, али опет ретко се дешава да се једна влада попне на државно крмило својом способношћу.

Питање о природи и позиву владе, колико се зна, прво је истакао био Сократ; и од тада оно је претресано са разних гледишта, нарочито га је Платон детајно испитивао у своме дијалогу о «Краљевству.» Он је тврдио да је радња владе, или политика у нашем смислу, вештина, као и обичне вештине или занати, на пр. бродарство, ме-

Удница, ткање и т. д.; но само да је политика тежа од свију осталих вештина. Карактерне црте владине радње имају свој основ једино у науци, и тамо их ваља тражити. У томе питању, вели он, мало је стало до тачних одредаба и дефиниција о облицима владавине, било да су они престављени у једноме лицу, мањини или већини. Битно је у природи владе да она врши државне функције по начелима науке, вештине и разума. Као што човек није рад да повери свој организам на лечење каквоме самоуку који не познаје природу ни узроке болести нити методу лечења, тако исто не треба поверавати социјални организам ономе који нема научне способности да њиме управља. Као што је бесмислено да болесник диктира лекару какав лек да му препише, као што нема смисла заповедати корману како да управља лађом, — тако је исто непаметно и безсмислено предати власт и управу ономе који нема знања ни вештине. По Платоновој теорији права народна влада не може постојати. Заузета својим приватним пословима, маса нема, вели, времена, па и кад би била способна да научи ту тешку вештину у вршењу јавних послова, — да научи, како вели Платон, упоређујући владу са простим ткачем, ткати замршено платно владино. Не требају нам, вели Платон, сваштари: сваки треба да врши посао за који је позван, и како сам разуме.

То је Платоново мишљење о политици или вештини владања, као са свим супротно мишљењу и раду атинске демократије онога времена. Атињани нису сматрали политику као вештину већ као предмет здравога разума и народних осећаја, те по томе се није допуштало у старој атинској државици да политику води мањина, — људи који би у томе имали знања и вештине. У Платоновој књизи „Протагора.“ изнесена је интересантна илустрација како су се вршили јавни послови у Атини. Софиста Протагора, као јавни проповедник походио је, вели се, Атину, и том приликом сусрео се са Сократом у кући једног његовог пријатеља; између њих заподене се разговор о политици, и Протагора је тада испричао како Атињани врше јавне послове на зборовима.

Кад се састанемо на збору, вели он, па ако је у питању подизање какве грађевине, зову се архитекте да даду своје мишљење; ако је реч о грађењу лађе, присуствују дрводеље, и тако бива са другим вештинама и занатима који се сматрају корисни код Атињана. Али ако се неко истакне да даде своје мишљење о нечему у чему се не разуме, он се не слуша, па ма како био угледан, богат и племенит; њега најпре извичу и исмеју, да сам буде принуђен да се уклони јавном виком или силом. Тако раде Атињани кад су у питању приватни интереси. Но кад се стане већати о пословима државним, онда је свако слободан да присуствује и искаже своје мишљење: војник, бродар, кројач, столар и т. д.; богат као и сиромаш, велики као и мали, и нико никоме не брани да дебатује колико хоће о тим питањима, без обзира да ли ко у томе има вештине или не.

Протагора за тим оправдава то практиковање Атињана овим митом или басном:

Било је некада време када су само богови постојали, није било ни људи ни животиња на земљи. Кад се већ приближило време да се људи и животиње појаве на свет, богови почну да их стварају у унутрашњости глоба из земље, ватре и других саставних елемената. Кад се већ у томе било готово, а моменат се приближио да људи и животиње прогамижу по земљи, богови повере двојници браће, Епометију и Прометију да сваки створ снабде пристојним природним способностима и потребама. По допуштењу свога брата, Епометије предузме сам поверени им посао, и изврши га бесмислено и безобзирно; он дође те разда све дарове божије животињама не оставивши ништа за човека. Кад је Прометије дошао да прегледа рад брата свог, види да су све животиње подједнако снабдевене, а за човека није ништа остало. Не знајући шта да ради и како да снабде човека, на један пут се реши, продре у атинску радионицу бога Вулкана, украде вештину и ватру, па их даде човеку, који се помоћу те две ствари могао снабдети са свим што му је требало и мањим другим стварима

Укоје су животиње добиле од природе. Тако су људи дошли до вештине, али нису могли имати социјалне и политичке вештине, јер је њу бог Зевс строго чувао, да је Прометије није могао украсти. Људи су се могли засебно снабдети потребама. Али кад су покушали да се удруже, да образују друштво, не би ли се одупрли нападу дивљих зверова, они су толико један другоме починили зла и неправда, јер су били лишени сваке социјалне и политичке вештине, да су се на послетку морали растурати. Не знајући да се боре противу дивљих животиња, по што им је рат, који спада у политичку вештину, био непознат, људи су морали подлећи у борби са дивљим зверовима, и људска раса утрла би се да се није умешао бог Зевс да је спасе. Он пошље људима бога Меркура са правдом и стидом, обвезама и знацима грађанског друштва, да се помоћу тога учврсте социјалне везе и људи одржавају у миру и слози. «Како ћу да поделим ове дарове међу људе?» упита Меркур бога Зевса. «Да ли да их поделим као вештину само међу неколицину, или да дадем свима подједнако?» «Свима» одговори Зевс. «Свак треба да их има подједнако.» «Ако би се ти дарови ограничили само на неколицину, као што је учињено са вештином, друштво не би могло опстати.» «Нареди, ја те овлашћујем,» додаде најпосле Зевс, «да се сваки човек, који не би имао осећаја правде и стида, убије као друштвено зло.»

У тој басни живо се илуструје теорија о вршењу јавних послова по здравоме људском разуму; да се учешће свију чланова заједнице у питањима општег интереса сматра као неопходан услов социјалног стања; природна способност коју свака индивидуа доноси собом на свет у политици се захтева, а не доцније стечена вештина. Та теорија основна је претпоставка сваке демократије у старом и новоме времену. За сваки посао тражи се специјално знање, али за пслитику као општи предмет у коме је сваки члан друштва више или мање заинтересован, сматра се да је довољно опште знање. По тој теорији политика није вештина.

Разлика коју је навео Протагора између политике и осталих грана знања налази јачи ослонац у мислима лорда Бакона. Енглески философ не допушта да сагласност о неком философском систему може бити довољно јака да се њоме потврди стабилност тога система. То се јасно види из једног пасажа у његовоме делу «*Novum Organum*,» који гласи :

«Ма какав пристанак требао, ма колико он био важан и сматрао се истинит, да се њиме потврди основаност неког философског система, није ни мислити да тај пристанак може бити тако чврст да нас убеди о његовој стабилности и истинитости. На против, увек ће се о њему истицати јаке и противне претпоставке. Од свију знакова и претпоставака којима се нешто тврди и доказује у интелектуалним појавама, најгори су знаци који долазе од општег пристанка, но ипак отуда ваља издвојити пристанак у питањима верозаконским и политици где већина решава правом гласања.» (*Exceptis divinis et publicis ubi suffragiorum jus est.*)¹

Као што се види, Бакон разликује политику и религију од осталих умних занимања, тврдећи да се све оно у политици што је резултат пристанка и права гласања може сматрати више или мање истинито, док су та два чиниоца у свима осталим случајима знаци погрешака и заблуда, најгори од свију других знакова (*pessimium augurium*), дајући повода јаким претпоставкама, противним свакоме мишљењу које налази ослонца у маси.

У другом своме делу «*Advancement of Learning*,» Бакон опет вели ово о политици : «Могло би само онда бити неизвесних последица у државним пословима, ако би државом управљали само практични државници, а не би међу њима било људи који би се руководили научним и сталним принципима.» Али тај навод Баконов, у коме се само у пола тражи политичка вештина, није тако важан

¹) *Novum Organum* I Art. 77.

кад се сравни са изричним и противним тврђењем у најважнијем његовоме делу „*Novum Organum*.“

Сем тога, Баконово брижљиво разликовање политике од науке потпуно се слаже са његовим философским правцем и његовим смеровима у политици. Главна разлика између старе и нове философије у томе је, што се по првој строго разликоваху природне науке од социјалних, док се по другој обадве те врсте наука обухватају у једном истом систему. У времену Баконову, модерно гледиште у томе погледу још није имало чврсту основу, а он је обратио главну пажњу на преображај методе испитивања природних наука. Његови смерови у политици, којима је Бакон ишао да остане у милости код краља Јакова I, могли би га компромитовати да се он био упуштао у прецизирање својих назора о политици -- грани знања коју је краљ нарочито себи присвајао.

У узаном обиму ове расправе није могуће изнети потпун историјски преглед варијација кроз које је пролазила идеја о политици или државној вештини. Ми ћемо укратко обележити велику и важну модификацију те идеје у политичкој философији осамнаестог века, коју је прихватио и бранио енглески државник Бурке — доктрину да државну власт треба да врше извесна лица. Опште дотадашње тврђење да се одношаји између владоца и држављана одржавају некаквим божанским правима, сматрало се у 18 веку више као једна формалност да се између њих одрже добри односи. У тој критичкој периоди избио је на површину са свим супротан правац у мислима о друштву и држави. Под утицајем популарних доктрина француског философа Русоа, преовладало је било опште мишљење да суверена власт припада народу и по праву и по самој природи ствари. Али по што се увидело да је фактички немогуће да народ непосредно врши ту власт, то да се она пренесе на извесна лица која да стоје према народу као слуге према господару. Држављани дакле да престављају господара, а управници или вршиоци његових послова да му буду слуге.

«Народ је, вели Бурке, господар. Једини он има право да потпуно изрази своје жеље. Ми који доносимо закон и управљамо земљом, ми смо вешти мајстори да тачно формулишемо његове жеље, да их преставимо у јаснијим и савршенијим облицима, да спремимо све што треба за њихово остварење. Придржавати се народних тежња и осећаја, не утицати на њих; давати правац, облик, техничку одећу и нарочите санкције здравоме разуму друштва — то је права сврха законодавне радње.»

Буркеово мишљење преставља нам добар пример у коме су спојене две добре стране — теорија и практика. Бурке је не само одважан у одбрани народних права, него је по природи и образовању своме упућен да тим правима даде ширу и рационалнију основу. По његовоме схваћању владина радња није вештина; управно тело у његовим је очима проста извршна власт.

Мишљења новијих теоретичара, као што је Карлајл (Carlyle), и систематских филозофа, Огиста Конта и Херберта Спенсера, гравитирају око Платоновог гледишта о влади. Карлајлови погледи на значај и улогу великана у друштву просто су претерани назори Сократови о друштву.

Пронаћи способна човека, вели Карлајл,¹⁾ и заогрнути га свима знацима у којима се огледа способност: достојанством, великим поштовањем, владалачком узвишеношћу и многим другим одличијама, па му оставити слободно поље да управља како му његова способност диктира — на то су управљене све социјалне делатности и напори. Свечаним беседама, парламентарним предлозима, реформама, великим социјалним покретима, смера се на то, и ни на шта друго. Само се онда може имати права влада у каквој земљи, ако се у њој пронађе најспособнији човек, и постави се на највише место указујући му се владалачко поштовање. Држава где би се то остварило била би права држава. Ни изборном урном, ни парламентарном речитошћу, ни правом гласања, ни стварањем конституција,

¹⁾ Heroes and Hero Worship lect. VI.

нити се икаквом другом машинеријом може поправити у њој и заједну јоту.

Права држава оно је, вели Платон, у своме дијалогу о «Краљевству,» у којој се нађу државници који одиста схваћају свој високи позив, па управљали они по законима или не, по вољи или противу воље држављана, били богати или сиромашни, мало је до тога стало, јер се то не да у свему предвидети.

Огист Конт у своме делу «Позитивна политика» одбацује теорију преносења власти на извесна лица која је била преовладала у 18 веку, и теорију о непосредној демократији која је владала у јелинским државицама.

Свако непосредно учешће народа у вршењу државних послова, и право предузимања и данашњих најважнијих одлука за друштво, може годити код модерних народа само у времену социјалних и политичких преврата. Позитивизам одбацује метафизичку доктрину народног суверенства. По теорији позивитизма не допушта се по правилу да се поднесе важна политичка питања и избор оних који треба да управљају народу који је очигледно неспособан судија у тим питањима, јер би он по својој вољи, вели Конт, оправдавао екзистенцију права којима се руши јавни поредак.

То су главна мишљења о природи и позиву владе.

Пре но што покушамо да испитамо колико су та мишљења основана, важно је да бацимо неколико критичних погледа на њих, како би јасније преставили важност и цељ сваког тог мишљења.

Платон упоређује радњу владе са вештином. За вршење јавних послова он тражи знање и вештину, онако исто као што се захтева знање за столара, ткача, бродара и т. д.; са тим само изузетком што је политика много тежа вештина.

Сад да видимо у колико је то упоређење умесно.

Три су главне црте по којима се техничке вештине разликују од политике, или вештине владања. У вештинама се не истиче питање о цељи која се жели постићи, али је то питање веома незнатно. Тако ако је реч

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

о томе да се сагради каква лађа, у напред се већ зна да је треба имати у каквом пристаништу. Бојација треба да произведе извесну боју; ткач да изатка извесну врсту платна и т. д. Тако већ није у политици. Људи се још нису дефинитивно изразили о сврхама које се имају постићи. Сви желе срећу, напредак, у опште неко добро свију. Али они још нису одредили и прецизирали цели које треба да се постигну оном обичном тачношћу која се захтева у занатима и вештинама.

Осим тога, у вештинама је релативно много мања сумња у погледу средстава. Најбољи начини или процеси да се добије извесан резултат, подесна оруђа и материјал, по правилу познати су вештацима, или им могу бити познати, те о томе данас нема да се много дебатује. У политици на против, научењаци се веома размимоилазе у средствима којима би се лакше и потпуније постигле извесне цели; и одиста о томе може бити јаке сумње, као и о начину како би народ најпотпуније могао да престави своје потребе. Узмимо на пример да је данас народно образовање велика сврха о којој не треба дискутовати, сви се у томе слажемо. Како ће се сад она најлакше остварити? Да ли посредовањем државе, или вољном иницијативом и напорима? Ако се нађе да то треба држави оставити, онда да ли у слободним или државом плаћеним школама; да ли да настава буде ограничена на лица или на предмете за изучавање, или да буде општа без изузетка? То су питања у којима се јављају практичке тешкоће, и које дају повода разним мишљењима.

На послетку стручњак у некоме занату или вештини увек скоро у напред зна какав ће резултат испасти. Већа или мања извесност мери се према резултату његових пређашњих операција па и у новим и неопробаним случајевима, и то карактерише стручњака од простог емпирика или оног који се само из љубопитства занима овом или оном струком. Свак може да оцени укус неког јела; али само кувар може погодити у напред каквог ће оно бити укуса. То је његова особина као вештака.

У политици је предвиђање веома неизвесно, управо немогуће. Може се нагађати, и понекад се та нагађања могу тачно формулисати. Али резултат компликованих социјалних покрета једног народа не може се у напред предвидети. Ми не можемо да предвидимо обичне појаве, на пример пад новчаног курса. Уврстити политику у техничке вештине, па баш убарабарити је са вештином као што је медицина, а отуда изводити закључке, као што је радио Платон, значи не водити рачуна о њиховим разликама. Прост је разлог што је он изгубио из вида разлику између политике и осталих вештина. Платон је добро знао да је наука најважнија спона између вештине владања и осталих вештина. Али он није разговетно схватио разлику у ступњу знања о самоме предмету које треба да има државник, прост занатлија и вештак. Он није приметио да нема велике разлике између знања које се тражи на пр. за једног столара, ткача и бродара, у погледу њихових респективних занимања, док је знање које се тражи за државника веома тамно и неодређено. Платон произвољно оцењује однос који постоји између вештине у управљању и науке на којој та вештина мора да почива. У опште се може рећи да он није схватио разлику између науке и вештине, нити је она јасно обележена у његовим списима. Под вештином ваља разумети низ практичних правила основаних на једној или више наука. Политичка вештина тако исто мора почивати на науци о политици, али нема науке где нема склада и јединства. У времену Платонову није се знало да људске радње подлеже извесним законима; а што се знало то је било непотпуно.

У оно доба кад је Платон живео нису се познавале нити допуштале претпоставке: да људске радње проистичу из ранијих радња и догађаја; да се по законима њихових покрета и ступњу њиховог познавања предвиди ток политичких догађаја у будућности. Све док се те поставке не усвоје не може бити говора о политичкој вештини. Платон је дакле био на погрешном путу, бар са нашег гледишта, кад је тврдио да је политика вештина. Осим тога треба

се сетити да је влада у атинској државици вршила најразноврсније послове, и имала у рукама разне власти које данас ни једна влада нема. Грађани атински вршили су директно државну власт на јавним скуповима, а нису је преносили на преставничка тела као данас. Вера и лепе вештине спадали су у круг државних послова као год право и политика. Једна иста власт издавала је и извршавала законе. Један исти чиновник отправљао је разноврсне дужности које се данас никада не поверавају једном лицу. Грађанин какав могао је бити позван данас да председава у некоме суду, сутра да предводи војску, да руководи спољашњу политику, и у исто време да буде одличан државник и вођ какве партије! Међу тим деоба државне власти на законодавну, судску и управну није била непозната у Атини, што је у осталом тачно забележио Аристотел у својој «Политици», но између тих грана државне власти нису биле обележене тачне границе као данас. Атинска држава била је много мања и слабије организована од данашњих држава. Платон није дакле допуштао принцип по коме би политичку власт вршили људи који за то немају вештине, па и кад би се они самим тим вршењем оспособили, да би могли одговорити своме позиву, вршећи читав низ послова за које се тражи нарочито знање и вештина. Платонов и разлози нису довољно јаки да се њима подупре његова теорија, по којој се као политичка вештина разликује од обичних вештина само по ступњу тешкоћа; да за то што постоје обични занати и вештине, као на пр. архитектура, бродарство и т. д. да мора постојати и државничка вештина. Из тога излази само да може бити политичке вештине. Разлике по тешкоћама између тих двеју категорија вештина тако је велика, да нам она преставља две разне врсте вештина, а не да између њих постоји разлика само у ступњу тешкоће. Вероватно је да ће у далекој будућности бити и државничке вештине, то не треба цорицати. Али ми велимо да данас та вештина не постоји, о чему ћемо навести разлоге.

Лорд Бакон са свим је познавао научни карактер гра-на знања које се баве изучавањем природе, и он је тачно изложио и објаснио методу испитивања природних наука. Али он је тек у пола веровао да се та иста метода може применити и на законе по којима се крећу људске делатности индивидуалне или социјалне. Он је ставио религију и политику између знања и незнања. Бакон је дакле издвојио политику из правила које је поставио у «Novum Organum», а на име: да је научењачки ауторитет у прецизирању интелектуалних феномена лабав, и да се увек могу истицати разне и противне претпоставке у философским тврђењима. Када је у осмој књизи свога дела «Advancement of Learning» почео да излаже своје назоре о социјалној науци, и кад је требао да се дотакне питања о политици, — Бакон је сматрао да не треба о томе да говори; да је у томе, што он прећутно прелази преко тога предмета, најбољи знак његова одобравања и похвале политичке радње Краља Јакова I коме он пише као «великом краљу» који је, вели се у писму, велики и јак у политичкој вештини, у којој је одгајен од колевке. Баконови назори о политици своде се просто на неколико рефлексција о начелима грађанске владе. Но тешко је замислити да се човек тако велике умне моћи, као што је Бакон, није хтео упуштати у претресање питања о политици просто за то, што је он као мислио да је тај предмет поцрпео Краљ Јаков I. Пре се може објаснити то Баконово ћутање претпоставком, да је он мислио да политика још није дозрела да се подвргне методи научног испитивања.

Буркеово гледиште може се сматрати као средина између два пређашња. Тим мишљењем премешта се тежишна тачка питања, али се не отклањају његове главне тешкоће. Просто рећи да народ треба да одреди цели а влада да пронађе средства помоћу којих да се оне остваре, чудноват је пут да се избегну практичке тешкоће спасоносним средствима које се износе у теорији посредовања извесних органа. У политици и јесте најтежи проблем одредити шта да се ради, како да се постигну извесне

цељи. У место да нам један човек или неколицина покаже куда треба да идемо, већина ће лакше пронаћи пут. Ако би народ могао примити на се највећу одговорност учешћа у јавним пословима, онда нема разлога за што да му се не би поверило непосредно вршење свију извршних функција. Другим речима, ако народ треба да изнесе и формулише цељи које се имају постићи, за што му се не би дала средства да их оствари. Буркеова теорија нема јаког ослоња. Народ може добро да оцени у извесној мери шта му треба. Он би хтео да сноси мање терета, да му је веће благостање; често он има узвишенијих и племенитијих жеља. Али те жеље, како се обично престављају, не могу да се сведу у принципе, којима би се човек руководио у политици; оне не конституишу тачна руководна начела у политичком животу. Те жеље тако непотпуно изражене могу послужити каквој политичној странци. Остварити народне жеље на основу тако неодређених принципа, као и потребе које народ обично исказује одиста је тежак задатак и велика одговорност оних који њиме управљају, њихов је позив далеко већи него што се преставља у «техничкој одећи здравог друштвеног разума,» како вели Бурке.

Карлајлово мишљење и препорука да треба пронаћи најспособнијег човека и све му поверити да влада, више је идеална жеља него практичан савет. Где је тај његов најспособнији човек? По чему да се он позна, и како да се он нађе? Где да се нађе та мудрост и велики геније? Показати прстом правога способнога човека, и издвојити га из средине његових опасних супарника, тако је исто тешка ствар као и питање о способноме човеку. То је извесно ван домашаја масе која се ни по чему толико не разликује од њезиних способних људи као по карактеру и умној превази. Па и да се нађе тај Карлајлов феникс, неизвесно је да ће он ударити правим путем и одговорити жељама народа. Без сумње, он би био крепак и енергичан у својој радњи, али је вероватније да енергичан човек лакше залута од масе коју он далеко превазилази.

УАко се на против узме да би рад таквога човека одиста
Нодговорио жељама друштва, онда се може сматрати да је
Ипроблем решен који је обично нерешљив. Сем тога, ако
Вби он био толико mudar као што се замишља способан,
Вероватно је да би он радије изабрао какво згодније и
Рмирније место у својој влади. Карлајлови назори престав-
Љају далеко веће тешкоће од тешкоћа које човек гледа
Ида отклони. То је више тежња да се имају способни људи
Ина управи него услов који би се остварио у данашњој
Тпрактици.

ЕПрви је Огист Конт поставио научну основу испити-
Твању социјалних феномена. Он сматра друштво као орга-
Низам који је потчињен оним истим законима развића као
Иорганизам индивидуални. У ранијим и несавршенијим об-
Алицима животињског организма незнатна је специјализација
Функција: један исти орган врши разноврсне радње, док
У познијим и савршенијим формама сваки орган има своју
Взасебну функцију. То је општи закон, кога нам и друштво
Ипреставља. У примитивним облицима социјалног склопа не-
Знатна је подела рада и дужности међу класама и инди-
Видуама: једна иста особа вршила је разнолике послове.
Поступним развитком цивилизације расла је и развијала
се подела рада међу редовима и особама. Међу многим
социјалним радњама, без сумње долази на прво место радња
влада. У правилноме развијању друштва, које Конт назива
«нормалним стањем» његовим, функције владе, у колико је
она имала то име, отправљале су искључиво извесне класе
Друштва које су превазилазиле масу својом интелектуалном
надмоћношћу. Као што се види, Конт се слаже са Плато-
ном у питању о природи и позиву владе. По схватању
Француског философа, те класе умне надмоћности владаће
најбоље, јер ће се оне руководити принципима које је он
поставио у његовом систематском делу «Позитивна по-
литика.»

Из досадашњих посматрања видело се да влада ве-
лика разноликост у мишљењима научењака о природи
и позиву владе. Платон, Карлајл и Огист Конт, сва

тројица, имајући своја засебна гледишта, у главном се слажу да је радња владе или у ширем смислу политика предмет за који се тражи нарочито знање и вештина, те према томе само и мисле како треба владати извесна мањина: По Платону вештаци, способни људи по мишљењу Карлајлову, по Огисту Конту философи. С друге стране постоји једно популарније мишљење о влади, које налази јак ослонац у мишљењима великих ауторитета, као што су лорд и канцелар Бакон и енглески државник Едмондо Бурке. По томе мишљењу, које броји велики број научњака, којих мишљења не ћемо овде претресати, треба слушати глас народа у јавним пословима као и у старој Атини.

Сад ћемо покушати да изнесемо нашу идеју о влади. Ма какав био облик владе, њезина је радња оруђе помоћу кога се непрестано покреће државна машинерија, отправљајући читав низ послова државних спољашње и унутрашње природе. Владине функције деле се на две главне гране: управну и извршну. По природи својих управних функција, влада ради као заштитник државе; она предузима целисходне мере, издаје прилагодне законе за заједницу у најширем смислу; она уводи законе као што су радили Омирови Циклопи за њихове жене и децу. Влада ствара и мења државне конституције; води спољашњу политику; решава о рату и миру; стара се о прикупљању државних доходака; одређује општа правила рада и кретања у извесним случајевима, забрањујући ово налажући оно. Све то врши се за опште благостање и у интересу саме државе у којој се влада, као *regens patriae*, сматра за способног и увиђавног судију да оцени све што треба предузети. Радња владе која се јавља у облику извршне власти управљена је нарочито на извршавање наредба и налога које јој шаљу највиши органи управне власти. Извршна власт нема да оцењује у своме делокругу шта је право и целисходно; она само има да детајно решава практичне проблеме који јој се подносе, као на пример да се стара о војном образовању и спреми; да се стара о пра-

www.unilib.rs
 вичној подели и прикупљању државних доходака; води тачно државне рачуне, и стара се о реду и правилном вршењу разних државних функција.

Између те две гране државне радње постоји ова разлика. За вршење управних функција захтева се нарочита спрема и знање из политичких и социјалних наука; за отпављање извршних функција тражи се само знање из наука које су потребне у раду свакодневних послова. Како влада треба да ради и у коме обиму, да ли као архитекта, инжињер, стратегиста и т. д.; као вештак, и да ли је њена радња вештина, о томе не може бити питање.

Али у томе смислу обично се не замишља влада. То није смисао у коме су схваћали владу Платон, Бакон и други наведени писци. Они су имали у виду политику, државну управу, регулативне органе државне власти, цели које има влада да постигне, а не средства помоћу којих да се те цели постигну. Ако би радња владе била вештина у томе смислу, она би морала почивати на извесним наукама. Свака вештина почива на науци, те и вештину у радњи владе не би требало отуда издвајати. Науке на којима би политика почивала јесу науке политичне и социјалне, којима је сврха да пронађу законе људске делатности у друштву, како би се на основу тих закона могли у напред предвидети социјални покрети. За те науке неопходна су два претходна услова: На првоме месту долази тачно познавање социјалних чињеница, а за тим познавање узрока тим чињеницама. У томе истраживању доћи ће се до првобитних социјалних чињеница, као основе политичкој науци, а то су радње, мисли, осећаји, веровања, предрасуде и т. д. чланова друштва; узроци опет тим чињеницама налазе се у ранијим фактима који стоје са њима у тесној вези и служе им као основа. На остварењу тих двају услова почива наука о политици, али се фактички не може испунити ни један.

Да видимо како стоји са првим условом — познавањем друштвених чињеница. Положај и стање појединих индивидуа које образују социјални агрегат као њихов фи-

зички услов, обухватајући спољашње прилике, њихово образовање, начин мисли и осећаја, никада се не може тачно одредити па и у најпростијем случају. Узмимо за пример простији случај од случајева који се јављају у великим законодавним променама. Претпоставимо да треба у напред сазнати мишљење, не целог народа него већине бирачкога тела једног народа у неком извесном питању. Замислимо да оно дубоко засеца у опште интересе; нека се оно претресало приватним и јавним путем недељама и месецима; расветљавано свакодневним новинарским чланцима; нека је организована најсавршенија машинерија у цели да се што пре и потпуније сазнају осећаји и мисли народа; на послетку нека су они који покрећу и рукују механизмом те машинерије у велико заинтересовани у успеху сазнавања правога стања ствари. Искуством је доказано да се баш и у томе случају не може у напред постићи велика тачност. Навешћемо само један пример. Одавно се говори да постоју застоји у трговини. Влада настојава да томе пронађе узроке, и да извесним мерама отклони зло. Наименује се један одбор стручњака, и повери му се посао «да испита праве узроке застоја, и да покаже којим би се мерама томе могло стати на пут, да ли законодавним или другим неким средствима.» Такви су налози управљени одбору којим је председавао лорд Идеслајг. У извешћу одбора изнесена је потпуном логичном тачношћу природа проблема, који је изнесен пред владу. Док се то постигло морало се управити читав низ питања од стране комисије на трговачке коморе, дипломатске и консуларне агенте, трговачка друштва и друга слична тела. Сем тога о томе се много дебатовало и прикупљало разноврсних података. После дужег испитивања, одбор нађе да тако једно питање није у делокругу датог му упуства; да границе у којима требала да се креће комисија нису тачно одређене, на кратко да је природа питања таква, да су одбори комисије морали обуставити посао, док се питање засебно у свакоме не испита. На томе и данас стоји рад одбора за испитивање узрока трговачког застоја. Кад се

дакле истичу толике тешкоће у сазнавању социјалних фактора у релативно ограниченом пољу испитивања, простом једном економском питању, — онда колике морају бити тешкоће у појавама од којих зависи не само саобраћај и трговина, него цео живот и интереси једног великог народа? Претпоставимо да су све тешкоће отклоњене, и да државник има сва поуздана извешћа при руци. Главна тешкоћа тек сада настаје. Он сад треба да пронађе узроке, то јест раније узроке појавама које испитује. Међу безбројним ранијим узроцима које нам представља социјални живот, како ће да се елиминишу узроци који не стоје ни у каквој вези са појавама у питању, и да нам се прстом покажу узроци који су тесно везани са њима? Методе, које су дале тако сјајних резултата у природним наукама, не могу овде послужити. Државник се не може послужити експерименталним средствима у правој смислу; он само може употребити доста непотпуно методу посматрања. Дакле ни метода упоређивања, ни метода разликовања, ни метода једновремених варијација, речју ни једно средство индуктивног испитивања не стоји на његовом расположењу. Не упуштајући се у детаје логичког доказивања, довољно је напоменути, да ко год се лађао да расветли тај предмет фактичким доказима, није до сада показао како да се савлада та тешкоћа у испитивању, нити је претендовао да може предвидети са неком вероватношћу дејство ма које промене у структури друштва, као ни да обележи праве узроке појавима ма којег друштвеног стања. Ко је покушавао да испитује друштвене појаве онако као какав вештак, који у напред зна шта му треба, и има средстава да оствари своје предузеће, — просто је насумце полагао темељ — једној вештини као што је политика без помоћи наука на којима она мора да почива.

Тај теоријски закључак довољно се потврђује практиком, и то баш међу нама. Код нас се није рђаво владало; ми смо у том погледу стајали боље од многих народа, јер смо имали већих слобода, па ипак кад бацимо поглед на нашу историју, и развитак наше законодавне

радње, видимо многе слабе стране. Из нашег законодавства провирује читав низ недостатака и владиних погрешака. Погледајмо на наше велике спољашње ратове, које смо овда онда предузимали. Да ли смо и у једноме успели? Борисмо смо се противу Француске читав један век да одржимо права Плантаџенета на француски престо. После многих одважних дела, изгубисмо и оно што смо отуда имали. Ратовасмо са нашим америчким колонијама да одржимо извесна ђумручка права, и најпосле убисмо гуску, али не уграбисмо златно јаје. Упуштасмо се у рат са француском републиком у корист Бурбоњске династије. Француска република одржа се, а Бурбоњска династија политички изумре. На послетку ратовасмо са Русијом да одржимо равнотежу на Истоку. Стање се регулиса париским уговором који данас не важи. Није вредно ни говорити да бисмо у свима тим ратовима боље прошли, да смо друкчије радили. Чак није нужно ни говорити да би могли друкчије радити; али се може поуздано рећи да владаоци, владе и народи не могу да предвиде, баш и ближе резултате тих опасних и скупоцених експеримената. Бацимо још један поглед на владине напоре на увеличање народног благостања и напретка. Да би то јасније преставили, набројаћемо неколико закона. Закони о регулисању радничке најамнице; закони, да се регулишу цене, да се фиксира интерес на новац; закони противу увоза и извоза, како треба обрађивати земљу, и т. д.; — у свима се огледају већи или мањи недостатци. Тако што могло се догађати у «средњем веку, а не данас у веку просвете и великога прогреса. Недостатци у законодавству јављају се данас у светлој и прогресивној периоди као и у временима минулих нараштаја. За све то пада одговорност на нас и наше оцева. За педесет година, од 1837 до 1886, имали смо просечно сваке године 104 парламентарске одлуке, дакле 5173 за педесет година; и ми смо их брзо укидали као што смо их и издавали. У законима прошле и ове сесије није било опозивања, јер се није имало времена. Узмимо за пример краће међувреме, једну четвртину века, од 1837 до 1863,

У то није сувише дуго. Ако би радња владина почивала на знању и вештини, она би извесно могла предвидети двадесет и пет година у напред шта ваља предузети. У тој четвртини века донесено је 2472 законодавне одлуке, и оне су већ до сада у свему или почесно опозване. Према досадашњим резултатима може се рећи да је владина радња или политика, мало нешто потпунија вештина од астрологије.

Али никако не сљедује да је у политици један човек способан као и други, и да се у њој не могу поставити извесни принципи. Може бити и има важних генералних начела, која истина нису довољно екстензивна да се узму за основу науци као што је политика; али су много поузданија од просто скованих формула које служе као политичка начела. То су средње аксијоме (*axiomata media*) на чијој се практичној важности Бакон толико зауставља. У делима великих философа, историка и песника, налази се много тих аксијома, које кад би се одабрале и прикупиле сачињавале би важну ручну књигу за практичну употребу државника. Ми ћемо их неколико изнети и објаснити.

Букл је приметио да се утицајем климе у разним земљама, које су изложене разноврсним варијацијама температуре, спречава сваки рад у слободном простору, те усљед тога наступа прекид у радовима народне привреде, док умерен климат иде на руку непрекидности радова. То је једно средње начело (*axioma media*), изведено из физичких закона и потврђено индуктивним путем.

Кабанис је поставио да постоји извесан однос између просечног трајања човечијег века у једној земљи и њезиног средњег мерила у напредовању. При иначе једнаким приликама, у земљама где највише лица достижу дубоку старост, више се тежи конзерватизму јер утицај старости и искуства преовлађује. То је такође једно средње начело генерализано из факата људске природе и констатовано индуктивним начином испитивања.

Мисли се, вели Аристотел у Политици ¹⁾ да је питање о богаству главни фактор за опстанак добро уређене владе, јер је то питање изазвало све социјалне и политичке преврате. Међу тим «преврати никада нису резултат незнатних узрока, али их често изазивају незнатне прилике.»

У осмој књизи «Advancement of Learning,» Бакон је изнео неколико важних начела о грађанској влади која су вешто резимисани на пр. ово: Никада се не налазе благослови Јуде и Исахара у једном народу, што значи да један народ не може бити у исто време чио и одважан и бити претоварен прекомерним дацијама. Државе које теже да постану велике, морају добро пазити да се њихово племство и господштина не умноже. Државе су као и млада гора. Ако се не поткресују млада дрвећа, младнице које погоне закржљавиће, и гора ће се изродити у шибље.

Поставке које наведосмо ради примера, које су изведене из познатих закона физичке и људске природе, потврђене фактима, што је нарочито нужно при испитивању друштвених појава, имају нешто стварно и опипљиво, и то много доприноси напретку знања у политици. Но све то није довољно да се узме као поуздано мерило према коме би се могао у напред знати ток социјалних покрета. Та општа начела само могу послужити за практичко упуство државнику. Општи принципи којима се данас државници служе већином су скована из простих нагађања популарних политичара (*obiter dicta*), или су то просте претпоставке којима се тачно не зна порекло, но која се сматрају ван сваке дискусије. Као на пример «Силу не треба употребити као средство.» «Народ треба да учествује у јавним пословима сразмерно поднесеним жртвама.» «Глас народа, глас је правде и истине.» «Законе треба мењати према захтевима и потребама социјалног стања.» «Јавна настава треба да је бесплатна.» Ти општи принципи могу бити савршено истинити. Ми их у осталом не ћемо овде претресати. Али ако би политика данас имала прави ка-

¹⁾ Polit. II 7. 2.

рактер науке, и не би била проста игра речи и нагађања, она би требала да нам престави нешто стално и поуздано, да нам покаже на чему почивају њезина начела. Тај процес, колико знамо, још се није извршио у политици. Принципи су просте хипотезе; њима се политичари служе да убеди масу о коректности њиховог правца; и доиста у томе често успевају. Само то практиковање баш нам показује, да се «пренагленост и сувишно нагађање у стварању политичких начела» ¹⁾ не би трпело ни у којој науци, но то пролази у политици и руководи државнике. То је доказ да се политика још сматра као предмет у коме се може доћи до истине прецизнијом методом проучавања од обичних доказа.

Кад би се успело да се та тако лабава и неизвесна начела замене општим и поузданим принципима, који би били средње мерило истине у политици као науци, ми би имали знатну дозу знања које би служило као путовођа влади. Јер човек који, при иначе једнаким приликама, располаже доста великим знањем, и има увиђавности, највише има изгледа да буде вештак у политици. Сем тога, ако је такав човек хладан, стрпљив, има довољно политичког такта, зна да принципи којима се он руководи у даним моментима, нису стални природни закони, већ пролазна начела, да су увек подложна променама нових и целисходнијих закона — он ће се својом радњом према данашњем познавању социјалних чињеница знатно приближити политичком вештаку. О томе ћемо се најбоље уверити ако наведемо једну илустрацију примера ради из историје медицине, вештине која се највише приближује политичкој вештини. Док се још нису сазнали закони крвотока, док се још није пронашао микроскоп, кад још није било кемије, — држало се да се храна вари у желудцу помоћу животињске топлоте, и да су плућа орган кога је функција намењена да ублажава ту прекомерну топлоту. Једном речи док су анатомија и физиологија биле у стању у коме их налазимо у

¹⁾ Бакон *Novum Organum* Atr. XIII.

Аристотеловим списима, може се мислити да је успех лечења зависио од слепога случаја. Тако је већином и бивало. Још се и данас најславнији хирурзи задовољавају принципима које су средње мерило у медицинској вештини. И при свем том они се ипак уздржавају од ризичних предузећа и критичних операција над болесницима, као н. пр. ампутације, горења извесних органа и пуштања крви. Много треба знати па да се човек увери о своме незнању; ваља имати доста куражи да се призна незнање у таквим предузећима.

То исто може се применити на политику. Политика је данас у рукама увиђавних лица вештина као што је била медицина у времену Аристотелову. Политички принципи данас су толико исто основани колико су била основана начела у медицини, док анатомија и физиологија нису добиле чврсту научну основу.

Влада у слободним земљама мора се у пракци саображавати вољи народа, о томе нема сумње. Али по што је вероватније да она у својој радњи залута него да се придржава правога пута, а народ не имајући никакво средство да је исправља, то се влада лако израђа. Томе нема помоћи. У томе се састоји цена коју плаћамо за слободу. Кад је тако онда је извесно боље остати у слободи, па ма се не било на правој путу, него ићи правим путем носећи притисак каквог Карлајловог способног човека. Његова влада била би влада каквог препреденог насилика.

Измирити та два противна начела — имати разумну владу и задовољити народне жеље — био је највећи проблем у прошлости и остаје највећи проблем у будућности. Платон је гледао да измири та два принципа остварењем моралног поретка друштвеног, у коме би се, по његовоме схватању, сваки појединац ограничио просто на дужности за које је позван по својој природи и образовању. Тако би једни били позвани да владају, други да бране земљу, трећи да се старају о материјалним потребама свију. У идеалној држави, као што је њу замишљао Платон, ту по-

делу дужности имала би да изврши влада, или друго које управно тело. Платон је мислио да се може спречити завист и суревњивост у радњи владиној строгом државном дисциплином и образовањем које би требало да отпочне у детињству и да траје кроз цео живот јединке. Тим би се мерама, како је он држао, успоставила општа хармонија у друштвеноме уређењу, у коме би сваки члан гледао да врши своје послове, не пачајући се у делокруг права и дужности другог, — наступило би стање, где би владала «вечита правда.» Најсрећнија би била држава по Платону у којој би се потпуно остварио тај услов.

Огист Конт опет тражио је да измири та два принципа помоћу извесног склада (*consensus*) у политичком организму, не каквим управним телом, нити неким спољашњим чиниоцем, већ радњом строгог органског закона — остварењем склада и равнотеже међу редовима и члановима друштва. Тај склад одговарао би јединству и равнотежи органа у индивидуалном организму, које јединство конституише што зовемо обичним језиком здравље индивидуе. Склад и јединство политичког организма у Контовом систему одговара ономе што Платон зове у његовој идеалној држави «правда.» Јако занет својим позитивистичким идејама, Конт у тврдо држи да ће маса у будућности искрено признати своју неспособност да влада, да јој сами њени интереси и дужности забрањују да то и покуша.

Ми износимо ова мишљења таква каква су. Ми мислимо да она могу бити и истинита. Али данас, нарочито у Енглеској, још се није дошло у нормално стање. Кад се посматрају данашњи политички покрети, види се да се више тежи генерализацији него специјализацији политичке власти, и мало се показује воље, с једне стране да се признају тешкоће у самој радњи владе, да се поставе извесне границе делокругу њезине акције, а с друге стране да се допусти претпоставка да сваки није способан да врши јавне послове. Може бити да то долази отуда, што се наши државници, од чијег политичког образовања народ много добија, баве политиком више с литерарног него са научног

гледишта, и да се они по правилу још нису упознали са методима наука, које се, као што су науке о индивидуалним организмима, највише приближују политици.

Here is a history in all men's lives
Figuring the nature of the times deceased,
The which observed, a man may prophesy
With a near aim of the main chance of things.¹⁾

То је песничка машта. Ми још нисмо достигли тај ступањ. Ми не можемо ни приближно предвидети ток догађаја. Радња владе у ширем смислу, у колико се њоме тежи да се управља на основу простог предвиђења, да се тако рећи антиципирају појави у будућности, није вештина, него прост рад питања и назирања (*mera palpato*), а политика је рад на сумце, посао нагађања. Но много скромнија грана владине радње којој је задатак да примењује и извршује правила регулативних органа, у нашем је домаћају. Има извесних релативно простих радња које се могу и морају извршити ако се хоће. Они који се потруде да нешто изврше што се може, и у опште се сматра као погодно и добро извршено, прави су вештаци у политици; они врше компликоване послове државне, или, као што вели Платон, «тку замрсено платно владино.»

For forms of government let fools contest!
What's best, er is best administred best. ²

Мил. Ј. Радовановић.

¹⁾ Сваки човек има своју историју у којој се износе црте минулих времена, које је посматрао, може приближно предвидети главни ток догађаја.

²⁾ Не треба се толико препирати око облика владавине. Најбољи је онај у коме се најбоље управља.

ИЗ СУДНИЦЕ

XVIII

О тумачењу § 55 и 56 крив. закона у питању: да ли је кривац
какво дело учинио с разбором или без разбора?

(ОДЛУКА ОПШТЕ СЕДНИЦЕ КАСАЦ. СУДА)

Неки Димитрије, дечко из Рипња буде оптужен суду окр. београдског, због оцеубиства.

Државни тужилац поднев тужбу суду против оптуженога Димитрија тражио је да се претходно реши: да ли је оптужени учинио дело са разбором или без разбора, па, ако се нађе да је учинио дело са разбором, онда је тражио да га суд осуди на казну по тачци 1 § 57 крив. зак., а ако се нађе да је учинио дело без разбора, онда да му се одреди казна по 1 одељку § 56 крив. закона.

На представљену тужбу оптужени Димитрије навео је, како је он на св. Николу пр. год. вратив се из ливада легао са својим сестрама да спава. Око пола ноћи дошао им је, вели, отац са славе од комшије, па их је одмах почео тући и псовати и онако голе и босе истерао их све на поље на снег, а он сам легне спавати. Отац је његов, вели, тако радио сваки дан са њима о чему може цело село посведочити. И он се — оптужени — тада реши да оца убије и каже то и својим сестрама, које му намеру одобре, те по томе узме секиру, уђе у собу, и уверивши се, да му отац спава, удари га секиром по врату, пресече му грљан и по том га још неколико пута удари ушицама од секире, док га није убио.

Према тужби и овоме одговору оптуженога суд нађе:

да постоји дело оцеубиства и да је исто дело кажњиво по § 157 крив. закона, па прелазећи даље на оцену доказа суд је нашао:

да се кривица опт. Димитрија доказује потпуно његовим признањем (§ 225 крив. пост.) да је учинио дело за које се оптужује, а то се његово признање слаже и са извиђеним околностима и самоме делу, као и према прегледу лекарском и датом мњењу, да је оптужени према годинама и снази био у стању ово извршити. Но то дело оптужени да је учинио *без разбора* а до тога суд је дошао из ових разлога:

Сведоцбom способних заклетих пет сведока (§ 229 крив. судског пост.) потпуно је доказано да је убијени злостављао оптуженога и осталу своју децу и ако је цела кућа на њих спала, тако нечовечно, да се са вероватношћу даје узети да је оптужени од невоље а у узрујаности пао у очајничко стање, у коме није могао ни размишљати

а то ли да буде свестан о ономе шта хоће да уради, и у таком очајничком стању, дакле, а нарочито, што је убијени, дошав пијан око пола ноћи, истерао оптуженога и осталу децу голу и босу на поље у онако ладно време, није ни могао знати, какво је то тешко злочинство, које је хтео да учини, нити какве су последице таквога дела, него је просто по природноме нагону ишао да уклони с пута онога, који је његовом бедном стању и његових сестара био узрок. То злочино дело учинио је оптужени без разбора, па с тога се оптужени према §§ 56 и 55 крив. закона и § 241 крив. поступка има ослободити као невин, па тако и пресуди. Но услед жалбе државног тужиоца, суд касациони у своме I одељењу 1 Јуна ове год. Бр. 2219 нађе, да ова пресуда првога суда не одговара закону, јер, вели, суд није оценио био све моменте у овом казнимом делу, који би кадри били да расветле питање о томе, да ли је тужени, овако грозно дело, учинио са разбором или без овога.

Стоји јасно, да нам законодавац под »разбором« *разуме моћ распознавања. Ако ове моћи има, а има је у толикој мери код каквог оптуженог да се она огледа у појединостима учињеног дела, мора се узети да је ово извршено са разбором.*

Оптужени Димитрије учинио је једно од најтежих злочиних дела, учинио је дело из § 157 крив. зак. убиство свога оца.

Дело ово није учињено намах. Мисао о убиству развијала се постепено у оптуженоме и расла је упоредо са узроцима, који су ову мисао зачели. Мисао о извршењу самог убиства, sazрела је у оптуженоме до решимости раније још, но што је дело извршено, јер тужени сам признаје, да пре извршења није имао згодне прилике за то, да раније ово дело изврши. Ту, где неко може да мери узроке са казниним делом, где је неко толико моћан у распознавању да се може одлучити да и свој живот жртвује, као што то тужени вели, само да се од убијеног спасе, ту где се са свом опрезношћу зрела човека приступа самом акту извршења, не може се рећи да нема разбора, не сме се тврдити да је то све по нагону чињено.

Да је ово дело са разбором учињено најбољи доказ даје, сем наведенога, сам оптужени, јер и по извршеном делу кад му је пред очи стављено све тежиште овог казнимог дела са његовим последицама, даје тужени уверење, да се он и сада не каје што је то дело извршио (види испит његов од 17 Нов. 1887) и да је он свој живот презрео »или, вели, он, или ја.«

Код оваког стања ствари, суд је погрешно што је нашао, да је ово дело извршено без разбора и с тога касац. суд по сили § 274 крив. пост. поништи горњу пресуду.

Но суд окр. београдског не прими ове примедбе из ових противзлога :

»У § 276 крив. пост., вели, казано је, да ће касац. суд на отежање кривца само онда учинити примедбе, ако има жалбе онога, кога за тужиоца сматра. Државни тужилац, по чијој је жалби предмет разматран, жалио се једино само на то, што суд није у пресуди казао, да се тужени да родитељима или стараоцима, да га они казне, кад је нашао, да је дело без разбора учињено, а у осталом се с пресудом задовољио. Дакле, кад се државни тужилац задовољио с тим, што је суд нашао, да нема разбора, сматрајући и сам да је тако, онда према горњем наређењу касац. суд, по мишљењу суда овог, није могао ништити пресуду и ићи на отежање оптуж. тиме, што налази да има разбора.

У осталоме, суд овај слободан је приметити, да питање то, да ли је ко са *разбором* или *без разбора* какво казнимо дело учинио, дакле, питање факта, спада у оцену судећег а не касационог суда.

Али касациони суд у својој општој седници 9 Августа тек. год. Бр. 2747 нађе, да не стоје противразлози првог суда но да стоје примедбе оделења касац. суда, јер и ако је првог суда да оцени је ли разбор или није, опет касациони суд има право да првом суду обрати пажњу на моменте који ово питање решавају, које је први суд пропустио да цени. Осим тога први је суд још и у томе овде погрешно, што најпре узима да је дело без разбора, а за тим опет у истој побуди наводи, да је оптужени био свестан шта ради, а то двоје није једно исто, јер би прво било случај § 55 и 56 крив. зак. а други § 53 истог закона. Најпосле не стоји ни то, да овде жалбе нема, јер државни тужилац жалећи се на пресуду да закон није добро примењен и да је требало оптуженог казнити, и по тој жалби и примени закона и решава касациони суд; — па за то суд буде позван да по овоме и даље по закону поступи.

СЛОБНТИО

М. Дамјановић

ПРАВЗАСТУПНИЧКИ ИСПИТ

Г. Никола Станковић, бив. судски писар, положио је 6 Августа ове године правозаступнички испит.

Доносимо писмени задатак који је г. Станковић имао решити на испиту :

»Алекса изда облигацију Благоју на 5000 динара са обавезом, да му плаћа 8% годиш. интереса. На случај, ако не плаћа интерес на време, обвезао је се платити 12% интереса.

За осигурање 5000 динара са 8% повериоц стави интабулацију на II-ги степен на имање Алексино.

Алекса не плати интерес за 2 године. Повериоц тражи наплату 1 Јануара и суд донесе осудно решење да дужник плати главницу, 12% интереса и интерес на интерес од дана тужбе до наплате.

Дужник падне под стечај 1 Фебруара.

Имање се прода на годину дана после донетог осудног решења, но тако да се трећи интабулант не измири.

Новац се пошље суду на распоред.

Трећи интабулант дође код кандидата и представи му, да је неправедно, да други интабулант наплати из стецишне имовине и главно и интерес на 3 године а поред тога још и интерес на интерес, док он за своју интабулисану тражбину не добија ништа ни за главницу.

Кандидат има да реши ово питање: је ли тражбина Васе, као трећег интабуланта, основана и ако нађе да јесте, да наведе законске прописе, на којима ово мишљење оснива.

Г. Станковић решио је тај задатак овако:

»Тражбина трећег интабуланта Васе потпуно је на закону основана, а на име на пропису § 189 зак. о стец. пост. по коме ће интереси од интабулованих тражбина при наплати с капиталима једнако првенство имати само они који припадају за последњу годину до отвореног стечаја и овог до дана наплате капитала, или ако је поверитељ парницу због наплате своје интабулиране тражбине против дужника још пре повео, то ће интереси од дана поведене парнице имати при наплати заједно с главним једнако првенство. А право на остали део интереса долази по § 18 пом. пост. у четврти ред.

На основу изложеног, Благоју је требало од новца овог исплатити поред главнога само интерес за годину дана пре отвореног стечаја и од тада до наплате, за њим одма да дође Васа, а за остали део интереса требао је II интабулант да дође у IV ред.

6 Августа 1888 год.

Београд.

Никола Станковић

К Њ И Ж Е В Н О С Т

Словенско право у Румунском законарству

»Les lois roumaines et leur connexité avec le droit Byzantin et Slave. Par Ladislave Pič. Bucarest 1887.«

У новембарској свесци »Журнала Народнаго просвѣщенія« од прошле године, књизи горњег наслова посветио је руски писац Константин Грот опширнију рецензију у облику изцрпног прегледа садржине дела, из које рецензије саопштавамо изводно неколика места важна за оцену утицаја Словенског права на државно и обичајно право Румуна, у њиховом историјском развоју.¹⁾

* * *

До данас овај предмет слабо је обрађиван научно, и у свему још је нов и код самих Румуна, стога, што у њиховој литератури и науци (као и у политичком животу њихову) влада једнострано уско-национално гледиште, а уједно с тим и непојамна »Славенобофија.«

Спис г. Пича изазвало је најновије домаће књижевно дело из историје румунског права од Николе Бларемберга под насловом »*Essai comparé sur les institutions les lois, et les moeurs de la Roumainie depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours. Bucarest. 1886.*« Потпуна неупотребљивост овог дела Бларембергова, које није друго до проста компилација из разних кодекса и актова већином из 19 века, у облику цитата на францеском језику, побудило је г. Пича да покаже истински извор и почетну основу румунског државног и обичајног права.

Г. Пич праведно осуђује Бларемберга и Румуне у опште за лажну полазну тачку њихова гледишта, на име за тврђење: »*ако су они сами римског порекла, да такви морају бити и њихови закони.*« Помињући да се аутор »*Essai comparé*« у овом тврђењу држи некорисне и најновијом науком одбачене хронике Хурула (Hurul), вели чешки писац г. Пич: да румунски научари не сврћу своју пажњу на то, што су римске колонијисте живе.ле по градовима занимајући се трговином, занатима и осталим, док Румуни од саме појаве своје у историји, излазе као ратари. И сама њихова пореска система (*quingagesima*) сведочи о њиховом негдашњем пастирском животу, чему је последица закључак: »*ако су измењени услови народног румунског живота, да су морали завладати и нови основи права.*«

Номоканон, чији словенски превод јавља се најпре у Бугарској, први је, вели г. Пич, уносилац светских византијских закона међу Словене. Природно је да су ти закони, одговарајући потпуно условима њихова живота, лако усвојени међу Словенима, добивши на словенској основи и најшири развој. Од Јужних Словена, истим путем и уз исте услове (позајмицом црквеног устројства) наскоро су они пренесени и међу источне гране Словенства — у православну Русију.

¹⁾ Овај спис г. Пича изашао је раније у Прагу на немачком језику у »*Sitzungsberichten k. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften.*»

Сасвим истим путем, који нема сумња беше словенски, пропикло је византијско право и међу Румуне. Пич признаје да нико од оних које интересује спорно питање о пореклу Румуна, не одриче тесних веза између њих и Бугара, и по томе с правом вели даје се тврдити: да су словенски номоканони били познати Румунима. То познавање тврде и извесна „Pravila“ Великога Радула (1493—1508).

Затим наш аутор излаже преглед свију сачуваних румунских тако названих „pravila“ или номоканона, међу којима најстарији писани су на словенском језику. По његовом мишљењу тим се исцрпљује извор Румунског законодавства, у колико се оно везује уз национално и оригинално развије румунског народа; јер је законодавство 19 века изданак екзотични.

У Румуна било је своје домаће непозајмљено обичајно право „obicei“ (у словенским изворима „законъ подлугъ земскако права“, или српски „обичаји“). По речима г. Пича то је познато „*jus Valachicum*“, које одређује положај Румуна као слободних људи.

Карактеришући „*jus Valachicum*“ г. Пич нарочитом пажњом зауставља се на институту *кнезова* (кнез, *keneziatuș*), и на пореској системи *quingagesima* (данак 1 овца на 50 ком.), специјалним особинама влашког права у Угарској. Признајући да постоје те уредбе не само у Трансилванији, но и у Кнежевинама, г. Пич долази до закључка: да су се оне могле одржати код Румуна угарских као на својој родној основи, док у Кнежевинама подлегосе упливу живота суседних народности (јамачно словенских), и препородише се. Интересантна је беседа г. Пича о распрострањености међу Румунима *десетичне системе дажбина*, и о путовима којим она дође до њих. Даље г. Пич задржава се на румунским достојанствима: *војводе*, *господара* или *господина*, *бана* — све установе и термини словенског корена; даље, на административној подели Кнежевина, где угарским *комитатима* одговара у Молдавији „*volost*“ (с погледом на „*okole*“), а у Влашкој „*sudstvo*“ (с деобом на „*plasy*“); даље на административном центру тих јединица — *граду*, и на одношајима према њему земаља и настањеника и т. д. Словенски дух и сами називи свију тих уређења, не остављају сумње: да пређашња словенска организација у Молдавији и Влашкој, са најездом Румуна није ишчезла заједно са словенским насеобинама, него на против њој се прилагодио нов елеменат румунски, давши јој тиме могућности да се сачува. Ту још г. Пич разјашњује термине *капетана* и *жуџана* у колико су у употреби код Румуна.

На основу свега тога изводећи општи закључак о *румунској администрацији*, вели г. Пич, да је она, опирајући се у начелу на „*jus Valachicum*“ подлегала очевном туђинском упливу — услед раширености румунског елемента на словенској територији, сачувавши још неких црта угарског права. „*Но ми не налазимо ничега специјално*

романског (римскога) у тој администрацији — вели г. Пич, *ничега што би изазвало успомене на римске колоније у Трајановој Дакији.*« Исту отсућност римских трагова примећује г. Пич и у војеној организацији Румуна, јер јачина римске војске састојала се у пешадији, док међу тим румунска војска вазда је јача коњицом. Најпосле ту појаву констатује аутор и у румунском породичном животу, а на име у управним одношајима и у наследству. *»Таква је противност, примећује писац, међу народним римским карактером, и породичном организацијом у Румуна. Место римског обичаја деобе наследства после смрти оца (pater familias) међу члановима породице, код Румуна нарочито у Кнежевинама свагда владаху начела словенске задруге т. ј. заједничка управа наследством под старешинством једнога (односно старијег) брата. Тек у најновије доба овај поредак у породици, уступа пред обичајем деобе наследства.*« Међу тим у разним крајевима румунске територије г. Пич налазио је трагова задружних облика који у старини владаху у свима породичним делима и одношајима. Поучно је и то што нам каже г. Пич да се наследници у свим случајима деоба брину, да се изравњају без власти, која се меша само у случају неслоге.

Сви ти елементи старог обичајног права, које је г. Пич црпао у народу властитим истраживањем, по његову сведочанству потпунице одговарају *Словенском обичајном праву*, како се оно и данас јавља међу Русима и Словацима на Карпату, и какво се налази и у старим споменицама. У осталом трагови општинске управе међу Румунима, налазе се и у самим румунским изворима.

Примедбама о румунској општини, о заједничком јемству, и најпосле о једној карактерној црти породичног живота — о *обичају отмице девојака*, завршује г. Пич своја истраживања.

Г. Пич обећава ново специјално дело о животним особинама старих Словена, које због ограничености простора не могаће сместити у овај чланак о румунском праву. По његовим речима овим обећаним делом, с којим према давно нацртаном плану стоји у тесној вези овај садашњи рад, завршује се серија његових радова по румунском питању. По томе животни услови специјално румунски, биће још предмет расправе и у 1 и 2 тому новог састава, који ће изаћи на свет у току најближих година под насловом *»Словенске старине.*«

Обзнањујући и ово обећање новог дела г. Пича, руски писац своју рецензију завршује овим речима: *»Желимо г. Пичу потпуна успеха у смишљеној опширној и нелакој работи. Цигло њен многозначаћи наслов, који је природно зближује са бесмртним трудом Шафарика, наводи учени свет да претпостави код њеног аутора озбиљну спремину. Видећемо.*«

* * *

Пуштајући приказ овог важног дела по рецензији г. Грота, државама право да згодном приликом прозборим и сам о њему. За сада ограничавам се на следеће напомене :

Према познатим историјским податцима није тешко доказати, да је на културно и политично развијне румунског народа и његових правних особина, утицало у првом реду наше старо српско законодавство. За доказ тога можемо се позвати на многобројне повеље и друга званична писма њихових владалаца, писана српским језиком, као и на њихову стару државну организацију у којој превлађиваху звања и достојанства српског корена и српског имена. Пространијих напомена о томе, има и у мојој књижици *„Логотети у цркви и држави српској,“* одакле су као научна поставка унесене у књигу г. Вл. Карића *„Србија и т. д. 1887 стр. 267.*

Осем тога заслужују озбиљне пажње и резултати г. Пича о заједничком стању румунског народа, према коме стоји у изузетку породични строј наших Румуна колониста у окупацима хунријском, пожаревачком, прноречком и крајинском, *код којих нема задруге* нити знака да их је било ма у којем добу.

Још једна напомена.

Међу књижевницима питање о преводу Номоканона није толико пречишћено, да се може узети са извесношћу : да је његов први појав на *бугарском језику*. То мишљење истина подржава руски писац Розенкамф у делу *„Обозреније Кормчей књиги,“* док међутим румунски митрополит Шагуна први превод Номоканона налази у Русији. Према обојици стоји разложније мишљење Копитара, Шафарика и млађих писаца, који веле *да се први Номоканон појавио у Србији или у српском манастиру Хилендару на словено-српској редакцији, а превео га је Св. Сава*. То мишљење заступа и професор црквеног права на Московском универзитету Соколов, а брани га и наш догматичар владика Никанор у свом делу *„Номоканон српске цркве.“*

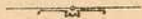
Алекса С. Јовановић.

В Е С Н И К

Јавни правозаступник. — Г. Николу Станковића, бив. писара судског, који је положио правозаступнички испит, министар правде, на основу 2-а 3-ег и 19-ог. зак. о правозаступницима, поставио је за јавног правозаступника за округ ужички.

ПОВЕРЕНИЦИМА УДРУЖЕЊА

Неуредно плаћање чланских улога и претплате у унутрашњости непрестано спречава уредно излажење „Бранича.“ За то умољавају се господа повереници да својски настану прикупити новац по списковима који су им послати, па одмах да га шаљу непосредно уредништву „Бранича“; а исто тако и да се постарају прикупити што више претплатника.

ВЛАСНИК

УДРУЖЕЊЕ ЈАВНИХ ПРАВОЗАСТУПНИКА У СРБИЈИ

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

ЂОРЂЕ А. МЕНАДОВИЋ

ЈАВНИ ПРАВОЗАСТУПНИК
